

EKİNCİ, Abdullah; YAVUZ, Esra, “Bahrî Memlûklerinde Cariyelerin (İktidar Üzerindeki) Rollerini”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, IV/1, Haziran 2021, s. 39-53.

Makale Türü: Tarih Araştırma

DOI No: <https://doi.org/10.48120/oad.794005>

Geliş Tarihi / Received: 12 Eylül/September 2020
Online Yayın: 26 Haziran 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 16 Şubat/February 2021
Published Online: 26 June 2021

Bahrî Memlûklerinde Cariyelerin (İktidar Üzerindeki) Rollerini

Abdullah EKİNCİ^{1*}

Esra YAVUZ^{2**}

¹ Prof. Dr., Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, URFA.

* aekinci@harran.edu.tr

+ ORCID: 0000-0002-4767-2002

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, URFA.

* eyavuz7339@gmail.com

+ ORCID: 0000-0001-9668-2947

Öz- Medeniyetlerdeki çeşitlilik yüzünden cariyeler hakkında farklı yorumlar mevcuttur. Bu mütenevvi algılamalardan dolayı farklı bir perspektif sunulmaya çalışılmış ve yaşanan dönem içinde statülerine değinilmiştir. Dolayısıyla cariyeler, sultanlara sadece eş olmamış, siyasette de etkin rol oynamışlardır. Böylece cariyelerin var olan köle statüsünün arkasında başka rolleri olduğunun farkına varılmış ve cariyeye denilince sadece alternatif eş algısının önüne geçmek için çaba gösterilmiştir. Akabinde Memlûkler’de cariyeye statüsünün genel bir cariyeye konumundan uzak olduğu da açıklanmaktadır. Memlûkler’de cariyeler ve cariyeye çocukları Emeviler, Abbasiler ve hatta Eyyübîler’in aksine hür konumda bulunmuştur. Cariye veya cariyeye çocuğu olması, iktidar mücadelesine girmelerini de engellemiştir. Dahası cariyeye bile sultan yetkisi verilmiştir. Keza sultan eşi olarak hür kadın statüsünde olmuş, mehir almış, miras bırakmış ve hatta köle gibi bir başkasına miras bırakılmamıştır.

Anahtar Kelimeler- Cariye, Köle, Memlûkler, Siyaset, Saray Hayatı

Roles of Concubines (Over The Power) in Bahrî Mamluks

Abstract- There are different interpretations of concubines due to the diversity of civilizations. Concubines were not only wives to the sultans, they played an active role in politics. Due to these various perceptions, a different perspective was tried to be presented and their status was mentioned during the period experienced. Thus, an effort was made to prevent alternative spouse perception only by realizing that concubines had several roles behind existing slave status and when concubine was said. Subsequently, it is explained that the concubine status in the Mamluks is far from a general concubine position. In the Mamluks, concubines and concubine children were in a free position, unlike the Umayyads, Abbasids and even Ayyubids. Moreover, the fact that she was a concubine or a concubine child did not prevent her steps in politics. The biggest presumption of this is that the concubine was the sultan. Likewise, she became the status of a free woman as the wife of the sultan, took a mahr, and inherited it. In other words, a concubine is not bequeathed like a slave.

Keywords – Concubine, Slave, Mamluks, Politics, Palace Life

Memlükler 1250-1517 yıllarında hüküm süren bir Türk devletidir. Ed-Devletü'l Etrâk veya Devletü Türk şeklinde de anılmışlardır.¹ Memlük devletinin birinci devresi "Bahrî Memlükleri" adıyla 1250-1382 yıllarını kapsar iken ikinci devre "Burci (Çerkes) Memlükleri" adını alarak 1382-1517 yıllarına kadar varlığını koruduğu bilinmektedir.²

Mısır Eyyübî Sultanı el-Melikü's-Salih Necmeddin Eyyüb, hem Eyyübî devleti için hem de Bahrî Memlükleri için önemli bir şahsiyet olarak görülmektedir.³ Necmeddin Eyyüb, Eyyübîler'in beşinci sultanı ve El-Kamil'in en büyük oğludur. Kardeşi El-Adil'in annesinin entrikalarına rağmen babası öldükten sonra Necmeddin Eyyüb, sultan olmayı başarmıştır. Böylelikle Mısır Eyyübî sultanlarından olan II. El-Adil'den sonra Necmeddin Eyyüb, sultan olmuştur (1240).⁴ Fakat Necmeddin Eyyüb, sultan olduktan sonra hem dış hem de iç çatışmalar ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla kölelerden oluşan Bahrî Memlükleri adı altında bir ordu kurmuştur. Bu ordudaki memlüklerin etik yapısı Kıpçak olup Bahrî Memlükler'i olarak adlandırılmışlardır.⁵

Necmeddin Eyyüb'ün ilerleyen zamanlarda Haçlılarla ilgili mücadeleleri mevcuttur. Fakat bu aşamada artık bitap düşmüş ve hastalanmıştır. Akabinde Necmeddin Eyyüb'ün Mansura'da öldüğü bilinmektedir.⁶ Ancak Necmeddin Eyyüb'ün ölümü sonrası yaşanan problemler, Şecerüddür ile Turanşah arasında açmıştır. Bu yüzden Necmeddin Eyyüb'ün oğlu yani Eyyübî devletinin son sultanı olan Turanşah, Şecerüddür ve memlükleri tarafından öldürülmüştür. Böylelikle 70 günlük yönetimi bitmiştir.⁷ Eyyübîler'in tahtına son veren Bahrî Memlükler, 1250'de iktidarı ele geçirmiş ve Memlükler Devleti'ni kurmuşlardır.⁸ Böylelikle Memlükler, Batı'da Haçlılar'ın ve Doğu'da Moğollar'ın etkin olduğu bir dönemde dünya sahnesine çıkmışlardır.⁹

Çalışmanın asıl amacı olan Bahrî Memlükler döneminde cariyelerin yönetimindeki etkisi konusuna gelindiğinde cariyelerin iktidarda, sultanlar, emirler ve memlükler arasında yapılan işlerde büyük rollere sahip oldukları görülmektedir.¹⁰ Cariyelerin özellikle devlet yönetiminde Memlük sultanlarının işlerine müdahale eden ve yol gösteren birçok olaya müdahil oldukları tespit edilmiştir. Bunlardan ilki Memlük tarihinde önemli şahsiyet olan ilk ve son cariyeye sultan Şecerüddür'dür. Akabinde Sultan Muhammed Nasır'ın cariyelerinden Hond Togay, dört sultan ile evlenen Udi İttifak, Sitt

Hadak Dade ve diğer cariyelerin etkin rol oynadıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır.¹¹

Memlüklerin İlk ve Son Cariye Sultanı Şecerüddür İsmetüddin Umm-Halil (1250)

Makrizî'ye göre ilk kadın sultan olan Şecerüddür, aslen Türk'tür ancak bazı kaynaklarda Ermeni olduğu da söylenmektedir.¹² Şecerüddür'ün anlamı ise "İnci Ağacı" demek olup bu ad ile bilinmektedir.¹³ Babasının adı Abdullah'tır. Doğum tarihi bilinmemektedir fakat 1239'dan hemen önce Sultan El-Salih'e (1240-1249) verilmiş ve bu esnada çocuğu olmadığı için genç olduğu düşünülmektedir. Yani takriben 15 veya 17 yaşları tahmin edilmektedir. Buna mukabil 1222 veya 1225 gibi bir doğum tarihi ortaya konulmaktadır.¹⁴ Şecerüddür; çok zeki, akıllı, güzel yüzlü, dirayetli, aşırı kıskanç ve kilolu biri olarak kaynaklara geçmiştir.¹⁵ Bu cariyeyi Necmeddin Eyyüb, Mısır'dan almış ve onu çok sevmiştir. Her nereye gidersse beraberinde götürmüştür. Hatta Kerek'te 1239 yılında hapis hayatı yaşadığında yanında Şecerüddür var olmuş ve orada Necmeddin Eyyüb ile Şecerüddür'ün bir erkek çocukları dünyaya gelmiştir. (637/1239).¹⁶ Şecerüddür, çocuğuna Halil adını vermiştir. Bundan dolayı "Halil'in annesi" veya Halil'in validesi diye anılmıştır.¹⁷ Böylece ümmü'l-veled mertebesine ulaşmıştır. Bunun üzerine Necmeddin Eyyüb, onu azat etmiş ve sonra onunla evlenmiştir.¹⁸ Şecerüddür, Necmeddin Eyyüb ile evlenince sultan eşi olarak en yüksek konuma gelmiştir. Çünkü bu sırada yani 1240 yılında Necmeddin Eyyüb'ün sultan olduğu bilinmektedir.¹⁹ Fakat bu durum Cariye Sultan için yeterli olmamış ve vasıflarını kullanarak zaman zaman yönetime de müdahil olduğu görülmüştür.²⁰

1249 yıllarına gelindiğinde Eyyübî Sultanı Necmeddin Eyyüb'ün durumu kötüleşmiş ve yılın sonuna doğru Necmeddin Eyyüb'ün 23 Kasım 1249 yılında Mansura'da öldüğü kayıtlara geçmiştir.²¹ Oldukça otoriter ve planlı olan Şecerüddür, kocası Necmeddin Eyyüb'ün 23 Kasım 1249 yılında Mansura'da gerçekleşen ölümünü gizlemiştir.²² Akabinde etrafındaki kişilere; hekimler Sultan'ı ziyarete izin vermiyor, diyerek odaya belli bir süre kimsenin girmemesini de sağlamıştır. Bu süre zarfında Şecerüddür'ün zekâsı ve siyasi dehası da ortaya çıkmıştır.²³

Nitekim Necmeddin Eyyüb'ün ölümünden önce Fransa Kralı IX. Louis liderliğindeki Haçlı ordusu Dimyat'ı işgal ederek Eyyübîler için tehlike oluşturmuştu. Bu durum önceden sezen Şecerüddür, tahta çıkacak olan üvey oğlu Turanşah gelene kadar Sultan es-

¹ Linda Northrup, "The Bahrî Mamluk Sultanate 1250-1390", *The Cambridge History of Egypt*, 1, New York: Cambridge University Press (1998): 242-255.

² Caroline Williams, *Islamic Monuments In Cairo: The Practical Guide*, America: American University In Cairo Press, 2008, 12-13; Kopruman, "Memlükler", 437-501.

³ Bahattin Kök, "El-Melikü'l-Salih Eyyüb" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV, 2004), c. 29, s.80-82.

⁴ Makrizî, *Kitâbu's-Sülûk*, 1/2, : 392; Ramazan Şeşen, *Eyyübîler (1169-1260)*, 2. Basım (Ankara: İSAM Yayınları,2018), s.129-130.

⁵ Ahmet Gökbel, "Kıpçaklar ve Kumanlar", *Türkler Ansiklopedisi*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), c.2, s.1306-1307; Northrup, "The Bahrî Mamluk Sultanate 1250-1390", s. 242-250; Reuven. Amitai-Preiss, *Mongols And Mamluks: The Mamluk-Ilkhanid War, 1260-1281*, (New York: Cambridge University Press, 2004), s. 18.

⁶ Ahmed Abdurrezzak, *El-Mer'a Fi Misr El-Memlukiyye*, (1999),s. 53

⁷ Muhibbetin Ebu Hamid Makdisi, *Mısır'daki İslam Devletleri ve Türk İnkilapları*, Çev. Ramazan Şeşen (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019), 29.

⁸ Reuven Amitai, "The Early Mamluks And The End Of The Crusader Presence In Syria (1250-1291)", *The Crusader World*, Ed. Adrian J. Boas (Routledge, New York, 2016) : 325.

⁹ Doris, *Practising Diplomacy In The Mamluk Sultanate*, 3-11.

¹⁰ Ali Seyyid Muhammed, *El-Cevari*, 66.

¹¹ Ahmed Abdurrezzak, *El-Mer'a Fi Misr El-Memlukiyye*, (1999), 53

¹² Makrizî, *Kitâbu's-Sülûk li Ma'rifet Düveli'l-Mülük*, Tahkik M. Abdulkadir Ata, (Lübnan, 1997), c.1, s. 459; Abduh Kasım, *Asru Selâtini'l-Memâlik*, 42; Faruk Sümer'de Şecerüddür'ü ilk sultan sayanlardır. Yüksel Arslantaş,

Memlüklerde Devrinde Suriye, (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 1996), s. 23.

¹³ İbn Kesir, *El Bidâye ve' n-Nihâye*, Çev. Mehmet Keskin, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1994, C. 13, s.329.

¹⁴ Ruggles, D. Fairchild, *The Geographic And Social Mobility Of Slaves: The Rise Of Shajar Al-Durr, A Slave-Concubine In Thirteenth-Century Egypt*, *The Medieval Globe*, Arc Mediavel Press, 2016, S.2, c.1, s.45.

¹⁵ İbni Tagrıberdi; *En-Nücumu'z-Zahire*, Çev. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2013, 19-2; 'Aşur, *El-Mucteme'El-Misri*, s.150.

¹⁶ Makrizî, *Kitâbu's-Sülûk*, c.1/2, s. 368; Taef El-Azhari, *Queens, Eunuchs and Concubines in Islamic History, 661-1257*, (Edinburgh University Press, 2020), s.372-373.

¹⁷ İbn İyâs, Muhammed b. Ahmet, *Beda'i'u'z-zihûr fi Veķâ'i'd-dühûr*, Tahkik, Muhammed Mustafa, Kahire, (1983), c. I/I, s. 286-287; Makrizî, *Kitâbu's-Sülûk*, c.1, s.404.

¹⁸ Makrizî, *Kitâbu's-Sülûk*, c.1, s.459; 'Aşur, *El-Mucteme'El-Misri*, s.150.

¹⁹ Makrizî, *Kitâbu's-Sülûk*, c.1/2, s.392; Şeşen, *Eyyübîler*, s.129-130; Warren C. Schultz "Shajar Al-Durr", *Medieval Islamic Civilization An Enclopedian*, Ed. Josef W. Meri, (New York: 2006), c.1, s. 729-780.

²⁰ Makrizî, *Kitâbu's-Sülûk*, c.1, s. 459; 'Aşur, *El-Mucteme'El-Misri*, s.150.

²¹ 'Aşur, *El-Mucteme'El-Misri*, s.150.

²² İbn Kesir, *El Bidâye ve' n-Nihâye*, c.13, s.329-330; Lindsay, *Daily Life*, s.80; İbni Tagrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 19; Şeşen, *Eyyübîler*, s.140-141; Fatima Mernissi, *The Forgotten Queens Of Islam*, Translated, Mary Jo Lakeland, (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1993), s. 91-92.

²³ Makrizî, *Kitâbu's-Sülûk*, c.1, s. 17.

Sâlih'in ölümünün gizli tutulmasını emretmiştir.²⁴ Çünkü Haçlı ordusunun tehlikesi belirmiş ve Şecerüddür bu tehlike karşısında kendilerini zayıf göstermemek için Necmeddin Eyyüb'ün yaşadığı izlenimini vermisti. Hatta yaşıyor gibi odasına yemekler götürmüştür.²⁵ Sultan'ı soranlara ise Sultan, bugün daha iyi diyerek uzaklaştırmıştır. Dahası Necmeddin Eyyüb'ün ölümü anlaşılmasını diye Süheyl adında birine imzasını taklit ettirmiş ve sistemi idame etmeyi başarmıştır. Böylelikle bir nevi resmi olmasa da fiili sultan olmuştur.²⁶ Dahası devlet işlerine hâkim bir şekilde yönetmeye başlamış ve savaş alanını idare etmiştir. Aynı zamanda Turanşah'a haber göndererek Mısır'a gelip tahta geçmesini istemiştir.²⁷

Cariye Sultan, tüm işlerin yanında tevkileri kalelere göndermiş ve emirleri etrafa yaymıştır.²⁸ Şecerüddür'ün yardımıyla Haçlılar ile yapılan savaşta zafer ile dönen Turanşah, aynı zamanda kralı da rehine almıştır. Akabinde bir de antlaşma imzalayarak kırk bin dinar savaş tazminatı aldığı bilinmektedir.²⁹ Ayrıca İslam ülkelerine saldırmama sözü de almış ve bu söz üzerine Fransa Kralı IX. Louis'i serbest bırakmıştır. Bundan sonra Mısır halkından alınan bazı vergiler kaldırılmıştır. Bazı emirlere bahşiş vermiştir.³⁰ Nihayetinde Cariye Sultan'ın ölümü gizlemesi önemli sonuçlar vermiştir. Çünkü Haçlılar, Dimyat'ı aldıktan sonra Kudüs'e saldırıp büyük bir zaferle dönmeyi planlamışlardı. Ancak bu planları Cariye Sultan sayesinde gerçekleşmedi. Böylelikle Cariye Sultan'ın ileri görüşlülüğü İslam dünyasını parçalamaktan ve tehlikeye girmekten kurtarmıştır.³¹

Turanşah, savaşı birlikte bertaraf ettiği Şecerüddür'ü ve Bahri Memlûkleri takdir etmek yerine onlara karşı düşmanlık beslemiştir.³² Ayrıca El-Memâlikü'l-Bahrîyye adıyla anılan memlûk birliklerinin nüfuz sahibi olmasından hoşnut olmamış ve onlara kötü davranmıştır. Akabinde üvey annesini yani Şecerüddür'ü babasının hazinesini saklamakla suçlamış ve elde ettiği itibarına gölge düşürmek istemiştir.³³ Bu duruma dayanamayan Bahri Memlûklar, Şecerüddür ile birleşip Turanşah'ı öldürmüşlerdir.³⁴

Bahri Memlûkleri'nin de desteğini alan Cariye Sultan, Eyyübiler'e son verdikten sonra Memlûkler'i kurmuştur. Turanşah'ın ölümü ile Mısır'da hükümlerlik süren Eyyübî Devleti yıkılmıştır. Akabinde Bahri Memlûkler, Sultan El-Salih Necmeddin Eyyüb'ün dulunu yani Şecerüddür'ü sultan ilan etmişlerdir. Böylelikle Şecerüddür, çabalarının karşılığını alarak bir cariyeye iken sultan olmuş ve bir cariyenin gelebileceği en yüksek makama gelmiştir. Bu süreç

yaklaşık on yılına neden olmuştur. Fakat istediği gerçekleşmiş ve bu durum İslam Dünyası'nda bir devrim niteliğinde görülmüştür.³⁵

Nitekim bu vakaların cereyan ettiği son yıllar da Eyyübiler döneminde, Eyyübî Meliki Melik Aziz'in kardeşi Salih'in yaşı büyük olmasından dolayı tahta geçmesi düşünülürken annesinin cariyeye olması Salih'e sirayet etmiş ve onun emir olmasına gölge düşürmüştü. Dolayısıyla bir annenin cariyeye olması oğlunun sultan olmasını engeller iken Mısır'da bir cariyenin sultan olması cariyenin statüsü açısından oldukça önem arz etmektedir. Aynı zamanda yaşanan vakalardan dolayı Şecerüddür'ün sultan olmasının ne kadar zor olduğu da anlaşılmaktadır. Geçmişten bu yana kadınlar, hür veya sultan soyundan gelmiş, yaşı küçük olan sultanlara naibe statüsünde olmuş ve yönetimi etkilemişlerdir. Oysa Şecerüddür, bir köle statüsünde idi ve resmi olarak sultan olma cesaretini göstermiştir.³⁶

Diğer yandan cariyenin sultan olmasını tetikleyen bazı sebepler de vardır. Bu sebepler sırayla şöyle sıralanmaktadır. Yaklaşan bir Haçlı tehlikesi, memlûkler arasında var olan hoşdaşlık³⁷ ilişkisi, Turanşah'ın memlûklere karşı pozisyonu, memlûkler arasında yaşanan iç kargaşa ve Eyyübî emirlerinin tutumu cariyenin sultan olmasını tetiklemiştir. Bu sebepler neticesinde Şecerüddür'ün de baskın bir karakter olmasından dolayı sultan olduğu görülmektedir. Böylece Memlûk tarihi olağanüstü bir olayla başlamaktadır.³⁸

Nitekim Şecerüddür, Memlûkler'in ilk ve son cariyeye sultan olarak tarihe geçmiştir. Şecerüddür aldığı yetki ile kendi adına hükümdarlık alameti olarak hutbeler okutmuştur.³⁹ Her hutbe sonunda Şecerüddür adına İbn Tağrıberdi'ye göre şöyle dua edilmiştir. "Allahım, Müslümanların melikesi, dinin ve dünyanın ismeti, Sultan Melik Salih'in sahibesi, Mutasım Halil'in annesi Salihîye'yi koru."⁴⁰ Bu hutbeye göre Şecerüddür, hem kocasının hem de oğlunun adını anarak hükümlerlik yetkisini resmileştirmiştir. Akabinde toplantılar düzenlemiş ve damga bastırmıştır.⁴¹ Daha sonra para basmış ve hükümlerliğini resmileştirmiştir.⁴² Bu paranın üzerinde ise üç erkek isminin olduğu bilinmektedir. Bu isimler; ölen kocası Necmeddin Eyyüb, ölen oğlu Halil ve Abbasi Halifesi el-Musta'sım olarak paranın üzerine yazılmıştır.⁴³ Bastırılan parada halifenin adının ilave edilmesi, onun saygısını kazanmak ve meşruyetini ummak olarak görülmektedir.⁴⁴

²⁴ Isenbike Togan, "Turkic Dynasties: 9th To 15th Century", *Encyclopedia Of Women & Islamic Cultures*, Ed. Suad Joseph, Leiden: Brill, 1, (2003), s. 16-20; Samira Kortantamer, "Şecer-üd-Dür'ün İntikamı" *Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 1/2, (2011), s. 213.

²⁵ Makrîzî, *Kitâbu's-Sülûk*, c. 1, s.449; Kopruman, "Mısır", Tomar, "Şecer-üd-Dür", s. 404-405.

²⁶ Guida M. Jackson, *Women Rulers Throughout The Ages An Illustrated Guide*, California: Santa Barbara, 1999, s.358-359.

²⁷ Makrîzî, *Kitâbu's-Sülûk*, c. 1, s. 17.

²⁸ İbn Kesir, *Bidâye ve'n-Nihâye*, c.13, s. 329-330; Hüseyin Polat, *Et-Tuhfetu'l-Mulukiye Fi'd-Devleti't-Turkiyye*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, 1997, s. 48-49.

²⁹ Cengiz Tomar, "Şecerüddür", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları 2006, Cilt 38, 404-405; El-Azhari, *Queens, Eunuchs and Concubines*, s. 377-378; Clot, *Köleliğin İmparatorluğu*, s. 23; Üçok, *Türk Naibeler*, s. 66; Lindsay, *Daily Life*, s. 70-75.

³⁰ Makrîzî, *Kitâbu's-Sülûk*, c. 1, s. 459; Tomar, "Şecerüddür", s. 404-405.

³¹ Clot, *Köleliğin İmparatorluğu*, s. 23.

³² Kortantamer, "Şecerüddür'ün İntikamı", s. 213.

³³ El-Azhari, *Queens, Eunuchs and Concubines*, s. 372-375.

³⁴ Clot, *Köleliğin İmparatorluğu*, s. 24; İ. Yiğit, "Memlûkler", s. 94-100; Murat Zengin, "Memlûk Türk Sultanlığı'nın Anadolu hâkimiyet mücadelesi: Malatya'nın Zaptı (28 Nisan 1315)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2014, S. 55, c. 33, 2014, s. 107; Nezar Alsayyad, *Cairo*, England, Harvard University Press, 2011, s. 80-92.

³⁵ Doktor Kasım Abduh Kasım, *Asru Selâtili'l-Memâlik et-Tarihü's-Siyâsi ve'l-İctimâi*, (El-Haram, Ayn Sosyolojik Ve İnsani Araştırmalar, 1998), s. 21-

22; Kürşat Gökçaya ve Cemil Cahit Yeşilbursa, *Yeni ve Yakın Çağ Tarihi* (Ankara: Siyasal Yayınevi, 2008), s. 245; Lindsay, *Daily Life*, s. 70-75; Bruno Nicola De, *Women In Mongol Iran The Khatuns 1206-1335*, UK: Edinburgh University Press, 2017, s. 52; Ağır, "Memlûklarda Bir Kadın Sultan", 9-15; Alsayyad, *Cairo*, 80-92; Amitai, Reuven; "The early Mamlûks and the end of the crusader presence in Syria (1250-1291)", *The Crusader World*, Ed. Adrian J. Boas, Routledge, New York, 2016, s. 325; Amitai, "The Early Mamlûks", s. 325; Abouseif Behrens Doris, *The mahmal legend and the pilgrimage of the ladies of the Mamluk Court*, *Mamluk Studies Review*, 1, 1997, s. 87.

³⁶ Üçok, *Türk Naibeler*, s. 27-33.

³⁷ Buna hamilik bağı/ "ustaziyye" şeklinde ifade eden de olmuştur. Kopruman ise bu bağı "asabiyye" teşekkülü olarak adlandırmaktadır. Kopruman, "Memlûkler", 501; David Ayalon, "Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi", *Çev. Samira Kortantamer, Tarih İncelemeleri Dergisi*, 4/1, 1989, 215-242.

³⁸ Behrens Doris, "The Mahmal Legend And The Pilgrimage", s. 87; El-Azhari, *Queens, Eunuchs and Concubines*, s. 372-375.

³⁹ İbni Tağrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 20; Bernard Lewis, *Ortaoğu*, Çev. Selen Y. Kölay, 3. Baskı, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2006, s. 119-120.

⁴⁰ Lindsay, *Daily Life*, s. 70-75; İbni Tağrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 20.

⁴¹ Makrîzî, *Kitâbu's-Sülûk*, c.1, s. 459.

⁴² Makrîzî, *Kitâbu's-Sülûk*, c. 1, s. 22; Lindsay, *Daily Life*, s. 70-75.

⁴³ El-Azhari, *Queens, Eunuchs and Concubines*, s. 377-378.

⁴⁴ Arafâ, E. "The Legitimacy Of Shajar Al-Durr Reign As Represented In Light Of A Rare Dinar", *Egyptian Journal of Archaeological and Restoration Studies*, 2016,S. 6, c.1, s. 69.

Ancak bu durumdan hoşnut olmayan Dimaşk ve Halep naibleri itiraz etmiş ve Şecerüddür'e itaat etmemişlerdir. Hatta Eyyübî Emirleri, bu itiraz ile de kalmamış Abbasi halifesini de kıskırtmışlardır.⁴⁵ Haçlılar'a karşı büyük bir kahramanlık göstermesine rağmen Araplardan ve bazı Mısır emirlerinden büyük tepki almıştır. Özellikle kadın olmasını eleştirmişlerdir.⁴⁶

Abbasi Halifesi El-Musta'sım, Şecerüddür'ün bu durumunu doğru bulmayarak Bağdat'tan Mısır'a hakaret içeren bir mektup göndermiştir. Mektupta: "Şayet sizde erkek kalmadıysa bize bildirin, size erkek gönderelim."⁴⁷ şeklinde ağır bir hitap kullanılmıştır. Dolayısıyla Şecerüddür'ü cariyeye olmasından öte bir kadın olarak eleştirmişlerdir.

Diğer yandan Şecerüddür ise bu sırada önemli komutanlarından olan İzzettin Aybek'i atabey yaptığı bilinmektedir.⁴⁸ Akabinde aldığı eleştirilerden dolayı Şecerüddür, tahtan inmiş ve Aybek geçmiştir. Fakat Eyyübî Emirleri kısa bir süre sonra yine hoşnut olmadıklarını belirterek onu da tahttan indirmişlerdir. Dolayısıyla devleti iyi yöneten Şecerüddür'ün zayıf noktası olmadığı için kadın olmasını ileri sürerek saltanatına son verdikleri anlaşılmaktadır. Bu olay ile Cariye Sultan'ın tahttan indirilmesindeki sebebin cariyeye veya kadın olmasına bağlı olmadığı da ortaya çıkmaktadır. Bu durumun iç yüzü ise Memlük ile Eyyübî sorunu olduğu görülmektedir.⁴⁹

El-Melikü'l-Muiz İzzeddin Aybek ve Cariye Sultan Şecerüddür

El-Melikü'l-Muiz İzzeddin Aybek'in aslen Türk olduğu bilinmektedir. Bahrî Memlükleri arasında Aybek Türkmânî olarak çağrılmaktadır. Türkmen soyundan olan İzzeddin Aybek, Eyyübî Sultanı Melik es-Sâlih Necmeddin Eyyüb tarafından memlük olarak satın alınmıştır. Sultan Melik es-Sâlih Necmeddin'in yanında bulunmuş ve ona hizmet etmiştir. Necmeddin Eyyüb'ün yanında çaşnigirlik görevi yaptığı bilinmektedir. Sultan Melik es-Sâlih Necmeddin Eyyüb ölünceye kadar bu görevi devam ettirmiştir.⁵⁰

Dolayısıyla çaşnigirlikte güven çok önemliydi. Bu görev itimat edilen kimseye verilir. Ayrıca Şecerüddür'ün verdiği emirleri ve görevleri başarılı yerine getirdiği için güvenini kazanmıştı. Böylelikle Şecerüddür'ün de güvenini kazanan İzzettin Aybek, yönetimi Şecerüddür'den teslim almıştır. Diğer yandan Şecerüddür'ün resmi olarak 90 günlük yönetimini kabul etmeyenler, Memlük tarihini Aybek'ten başlatmışlardır.⁵¹

İzzettin Aybek, tahta geçtikten sonra Şecerüddür ile evlenmiştir. Birçok tarihçi ve Makrizî de dâhil olmak üzere İzzettin Aybek'in tahta geçtikten sonra Şecerüddür ile evlendiğini aktarmaktadırlar. Yani İzzettin Aybek, tahta çıkmadan önce Cariye Sultan ile evli değillerdi. Aslında bu durum da evlilik nedenlerinin resmiyette olduğunu da göstermektedir. Dahası Şecerüddür'ün yönetimde söz sahibi olacağı da anlaşılmaktadır.⁵²

Bundan sonra Memlükler'in yönetiminde artık bir erkek vardı ancak Şecerüddür'ün etkisi ve yetkisi bitmemişti. Aybek, sultan olarak görünmesine rağmen aslında yöneten kişi Şecerüddür idi. Çünkü kendisini etkin olarak görüyor ve Aybek üzerinde baskı kuruyordu.⁵³ Diğer yandan Şecerüddür, Aybek ile evlendikten sonra fiili sultan olma vasfının yanında büyük hanım mertebesine ulaşmış ve Hâvend/Hond El-Kübra adıyla anılmıştır.⁵⁴

Şecerüddür'ün baskın yönetiminden kaçmaya çalışan Sultan Aybek, bir başkasıyla evlenmeyi planlamış ve Şecerüddür'ün etkisini azaltmak istemişti. Bu yüzden Aybek, Musul valisi Bedreddin Lü'lü'nün kızıyla evlenmeyi düşündü. Aybek'in Musul valisi Bedreddin Lü'lü'nün kızıyla evleneceğini duyan Şecerüddür, kendini saraydan uzaklaştıracağını zannederek Aybek'i ortadan kaldırma planlarına girişti. Kaynaklar ekseriyetle bir kadın olarak Aybek'i kıskandırdığı için bunu planladığını yazsa da otoriter bir kadının aslında geri planda olması ve devlet yönetiminde etkisinin azalmasını istememesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.⁵⁵ Çünkü Şecerüddür, Aybek'in sultan olmasından sonra onunla evlenmiştir. Musul valisi Bedreddin Lü'lü'nün kızıyla evlenme meselesi sırasında Aybek'e kızdığı görülmüştür. Fakat asıl gayesi saltanatı paylaşmak istememesi olarak değerlendirilmektedir. Şecerüddür, bu saltanat için çok emek harcamıştır.⁵⁶ Bu nedenle ortadan kaldırılmayı planladığı Aybek'i, öldürmek için memlüklerinden yardım almıştır. Bu yardım sonucu Makrizî'ye göre Aybek (10 Mart 1256/1257) hamamda iken Şecerüddür'ün köleleri tarafından bir suikast sonucu öldürülmüştür.⁵⁷

Akabinde Aybek'in ölümü duyulunca Aybek'in köleleri ve sevdikleri de takynalar -hamam terlikleri vazifesi gören- ve hamam taslarıyla Şecerüddür'ü öldürüp hendeğe atmışlardır (10 Mart 1256/1257).⁵⁸ Ayrıca Şecerüddür ile birlikte kırk hizmetlisinin de dehşet verici bir şekilde öldürüldükleri bilinmektedir.⁵⁹ Hendeğe attıklarında ise Şecerüddür'ün üzerinde kıyafetlerinin olmadığını aktarmaktadırlar.⁶⁰ Aynı zamanda Şecerüddür'ü öldürüp çöplüğe attıklarını belirten kaynaklar da mevcuttur.⁶¹

⁴⁵ Makrizî, *Kitâbu's-Sülûk*, c. 1, s. s. 459; Samira Kortantamer, "Memlük Toplumunda Kadın", *Ortaçağda Kadın*, Ed. Altan Çetin, Ankara: Lotus Yayınevi, 2011, s. 606.

⁴⁶ Şeşen, *Eyyübîler*, 145.

⁴⁷ Makrizî, *Kitâbu's-Sülûk li Ma'rifet Düveli'l-Mülûk*, Nşr. M. M. Ziyade, (1936, Kahire), c.1/2: s.368.

⁴⁸ Michael A. Tusay, "Loyalty and the Formation of the Mamluk Sultanate", Ed. Lindsey Dew vb., *An Undergraduate Journal of Historical Research*, Fresno: California State University, 2016, s. 13: 89.

⁴⁹ David Solomon Jalajel, *Women and Leadership in Islam: A Critical Analysis of Classical Islamic Legal Texts*, PhD Thesis University of the Western Cape, 2013, s. 166-172.

⁵⁰ Makrizî, *Kitâbu's-Sülûk li Ma'rifet Düveli'l-Mülûk*, Nşr. M.M. Ziyade, (Kahire, 1936), c. 1/2 s. 368; Makrizî, *Kitâbu's-Sülûk*, c.1, s. 463; İbn Kesir, *El Bidâye ve'n-Nihâye*, c. 13, s. 360; Kızıltoprak, "Memlük", s. 87-90; Yiğit, "Mevali", 424-426; Clifford, Winslow Williams, *State Formation And The Structure Of Politics In Mamluk Syro-Egypt 648-741 AH/1250-1340 CE*. Vol. 2., Germany: Vandenhoeck & Ruprecht, 2013, s. 72-76.

⁵¹ Makdisi Aybek'i ilk sultan sayanlardandır. Detaylı bilgi için bkz. Makdisi, *Mısır'daki İslam Devletleri*, 31; Ramazan Şeşen, *Selahaddin'den Baybars'a Eyyübîler Memlükler (1193-1260)*, (İstanbul: İSAR Vakfı Yayınları, 2007), 243.

⁵² İbni Tağrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 20; Makrizî, *Kitâbu's-Sülûk*, c. 1, s. 459-461; İbn Kesir, *El Bidâye ve'n-Nihâye*, c. 13, s. 3334-335; El-Azhari, Queens, Eunuchs and Concubines, s. 377-379; Memissi, *The Forgotten Queens Of Islam*, s. 91-92.

⁵³ İbni Tağrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 20; Clot, *Köleliğin İmparatorluğu*, s. 24.

⁵⁴ Hond El-Kübra mevkiini alan kişi, sultana en yakın kişi demektir. Fatma Akkuş Yiğit, "Memlük Devletinde Hareme Dair Bazı Tespitler", *17. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 2014, c. 3, s. 101; İsmail Yiğit, "Memlükler Zamanında (1250-1517) Kadın", *Diyanet İlmî Dergisi*, 40, S. 2, 2004, s. 139.

⁵⁵ Makrizî, *Kitâbu's-Sülûk*, c.1, s. 459-495; İbni Tağrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 20; Kortantamer, "Memlük Toplumunda Kadın", s. 606; İbn Kesir, *El Bidâye ve'n-Nihâye*, c. 13, s. 356-360.

⁵⁶ Detaylı bilgi için "Şecer-üd-Dür" başlığına bkz. El-Azhari, Queens, Eunuchs and Concubines, s. 377-379.

⁵⁷ Makrizî, *Kitâbu's-Sülûk*, c. 1, s. 459-495; İbni Tağrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 20; Kortantamer, "Memlük Toplumunda Kadın", s. 606; Üçok, *Türk Naibeler*, s. 75-79; Makdisi, *Mısır'daki İslam Devletleri*, s. 32; İbn Kesir, *El Bidâye ve'n-Nihâye*, c. 13, s. 355-356; Şeşen, *Eyyübîler*, s. 150.

⁵⁸ Makrizî, *Kitâbu's-Sülûk*, c. 1, s. 459-495; İbni Tağrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 20; Kortantamer, "Memlük Toplumunda Kadın", s. 606; Üçok, *Türk Naibeler*, s. 75-79; Makdisi, *Mısır'daki İslam Devletleri*, s. 32; İbn Kesir, *El Bidâye ve'n-Nihâye*, c. 13, s. 355-356; Şeşen, *Eyyübîler*, s. 150.

⁵⁹ Altan Çetin, "Memlük Devletinde Cezalar Ve İşkencelere Dair", *Belleten*, 2010, c. 74, S. 270, s. 358.

⁶⁰ Makrizî, *Kitâbu's-Sülûk*, c. 1, s. 494; Abduh Kasım, *Asru Selâtinî'l-Memâlik*, s. 44.

⁶¹ İbn Kesir, *El Bidâye ve'n-Nihâye*, c. 13, s. 355-356; Şeşen, *Selahaddin'den Baybars'a*, s. 248-251; Alsayyad, *Cairo*, s. 92.

Böylelikle hem Aybek'in hem de Şecerüddür'ün saltanatı sona ermiştir. Ayrıca Necmeddin Eyyüb'ün 23 Kasım 1249'da ve Şecerüddür'ün ise 10 Mart 1256/1257'de öldüğü düşünüldüğünde resmi olması da fiili olarak yedi yıl iktidarda söz sahibi olduğu anlaşılmaktadır.⁶² İki veya üç gün sonra Şecerüddür'ün kendi yaptırdığı türbesine gömülmüştür.⁶³ Aybek, Şecerüddür'ün her daim sevilen, baskın, siyasi bir dehaya sahip olmasını, otoriter, zeki ve ön planda olan bir kadının psikolojisini göz ardı etmesinin bedelini hayatıyla ödemiştir.⁶⁴ Daha sonraki yıllarda bu mekân kutsal sayılmış ve ziyaretçi alan türbeler arasına girmiştir.⁶⁵ Hatta Mısır efsanelerinde Memlûkler'in ünlü sultanı Baybars'ın annesi olarak da tanıtıldığı da ifade edilmektedir.⁶⁶

Muzaffer Seyfeddin Kutuz (1259-1260) ve Zahir Rükneddin Baybars Bundukdari (1260-1277) Dönemlerinde Cariyelerin Konumu

Sultan Muzaffer Seyfeddin Kutuz, Aybek'in öldürülmesinden sonra tahta çıkan oğlu Mansur Nureddin Ali'yi devirdikten sonra Mısır'daki Memlûk devletinin üçüncü Türk sultanı olmuştur.⁶⁷ Ancak sevilen ve sayılan Sultan Kutuz'un saltanatı kısa sürmüştür.⁶⁸ Bunun nedeni ise Kutuz ile Baybars arasındaki anlaşmazlıktır. Baybars, sultan olmadan önce Kutuz'un önemli memlûklerinden idi. Sultan Muzaffer Seyfeddin Kutuz'dan sonra tahta geçen Baybars, Aynicâlût Savaşı'ndan önce Sultan Kutuz'dan Halep Naipliği'ni kendisine verileceğine dair söz almıştı. Dolayısıyla Baybars, Aynicâlût Savaşı'nın kazanılmasında çok çaba sarf etti. Fakat söz verildiği gibi bu yer, Baybars'a verilmemiş ve Sultan ile arası açılmıştı. Bunun üzerine Baybars, Kutuz'a bir suikast düzenledi.⁶⁹ Hoşdaşlarından bir grup ile öldürtmeye karar verdi. Bu plan için de Moğol esirlerinden bir kadın yer aldı. Baybars, ava çıktığında hoşdaşlarına işaret yapacak ve bu işaret üzerine Sultan'a ok atılacaktı. Baybars, Kutuz'un yanına vardığında Moğol esirlerinden bir kadın istedi ve o kadının elini öpmek için hareket edince hoşdaşları okun gönderilme vaktinin geldiğini anladılar ve harekete geçtiler. Bu işaret üzerine Baybars'ın hoşdaşları, Kutuz'u omuzundan vurdu ve omuzu parçalandı. Daha sonra bir ok daha atıldı ve öldürüldü.⁷⁰

Kutuz'un öldürülmesinden sonra Baybars dönemi başladı. Zevk ve sefa düşkünü olmayan Baybars, Selçukluları Moğol saldırılarına karşı korumuştur.⁷¹ Ayrıca Sultan'ın eğlenceleri sevmediği ve katılmadığı söylenmektedir. Fakat Sultan Baybars'ın eğlence geceleri düzenlediği ve şarkıcı konumunda El-Kerekiye adlı cariyeden şarkı dinlediği, gece içtiği kımızdan dolayı öldüğü aktarılmaktadır.⁷²

Mansur Seyfeddin Kalavun ve Eşref Selâhaddin Halil Dönemlerinde Cariyeler

Mansur Seyfeddin Kalavun (1279-1290), Mısır'daki Memlûk devletinin yedinci sultanı olmuştur.⁷³ Kalavun, dönemi boyunca siyasi, iktisadi ve mimari alanında da gelişmeler kat etmiştir. Özellikle köle ticareti alanında gelişmeler yaşanmıştır.⁷⁴ Bu gelişmelerden dolayı cariyelerin ırkı da çeşitlenmiştir. Cariyelerin Hristiyan, Ermeni, Venedik, Ceneviz, Nübe, Frank, Ermeni ve Rum gibi farklı kökenlere sahip oldukları bilinmektedir.⁷⁵

Mansur Seyfeddin Kalavun'dan sonra Eşref Selâhaddin Halil (1290-1293) sultan olmuştur.⁷⁶ Babasının çıktığı yolu tamamlamak için yola çıkan Sultan Selâhaddin Halil, Akka Fatihi olarak bilinmektedir.⁷⁷ Akka'da Haçlılar'a karşı zafer elde eden Sultan Selâhaddin Halil, bu galibiyetten çok sayıda ganimet elde etmiştir. Hatta ganimet o kadar çok idi ki iki gün boyunca devam ettiği söylenmektedir. Ganimetler arasında esirlerin de olduğu ifade edilmektedir. Küçük olan cariyeye 12 dirheme büyük olan cariyeye 5 dirheme satılmıştır. Cariyelerin fiyatları ise genellikle dönem gelişmesine yapılan fetihlere bağlı olarak değiştiği görülmüştür. Bu yüzden cariyeye fiyatlarının artan fetihlerden dolayı ücretlerinin düştüğü zamanlar da olmuştur.⁷⁸

Sultan en-Nâsır Muhammed ve Sosyal Hiyerarşi: Cariyelikten Hond'luğa Yükselen "Hong Togay" Etkisi

Sultan en-Nâsır Muhammed, Memlûklüler'in dokuzuncu hükümdarıdır.⁷⁹ Tahta geçtiğinde henüz 9 yaşında olan⁸⁰ Sultan Nasır'ın ilk saltanatı çocukluk dönemine denk geldiği için etkili olmamış ve bu yüzden memlûklerinin emri altında bir dönem yaşamıştır.⁸¹ Daha sonra saltanatında etkili olmaya çalışmıştır. Ancak bu kez de cariyelerin etkisi görülmektedir. Çünkü Sultan en-Nâsır Muhammed'in hane hayatında etkili olan Togay adında bir cariyeye ile evlendiği bilinmektedir. Togay, Şam nâibi Tengiz tarafından Dimaşk'ta doksan bin dirheme satın alınarak Sultan'a gönderilen bir cariyedir. Bu cariyeye, kimilerine göre Türk asıllı kimilerine göre Moğol asıllıdır. Cariyenin güzelliğiyle dillere destan olduğu bilinmektedir.⁸²

Bu evlilikten Togay ile Nasır'ın bir erkek çocuğu dünyaya gelmiştir. Bu çocuklarının adı ise Anuk'tur.⁸³ Böylelikle ümmü'l-veled

⁶² İbn Kesir, *El Bidâye ve' n-Nihâye*, c. 13, s. 329-330; Lindsay, *Daily Life*, s. 80; İbni Tağrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 19; Şeşen, *Eyyübüler*, s. 140-141; Lindsay, *Daily Life*, s. 70-75; Üçok, *Türk Naibeler*, s. 27-33.

⁶³ Makrizî, *Kitâbu's-Sülûk*, c. 1, s. 459-495; İbni Tağrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 20; İbn Kesir, *El Bidâye ve' n-Nihâye* c. 13, s. 360; Üçok, *Türk Naibeler*, s. 81.

⁶⁴ Üçok, *Türk Naibeler*, s. 66.

⁶⁵ Behrens Doris, "The Mahmal Legend And The Pilgrimage", s. 96.

⁶⁶ El-Azhari, *Queens, Eunuchs and Concubines*, s. 378.

⁶⁷ İbni Tağrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 33.

⁶⁸ Gökkaya ve Yeşilbursa, *Yeni ve Yakın Çağ Tarihi*, s. 246.

⁶⁹ İbn Kesir, *El Bidâye ve' n-Nihâye*, 13: 392-394; Şeşen, *Eyyübüler*, s. 154-156; Şeşen, *Selahaddin'den Baybars'a*, s. 265-271.

⁷⁰ Makdisi, *Mısır'daki İslam Devletleri*, s. 34-35; İbn Kesir, *El Bidâye ve' n-Nihâye*, c. 13, s. 390-392; İ. Yiğit, *Memlûkler*, s. 30-40; Kopruman, "Memlûkler", s. 452-455; İra M. Lapidus, *İslam Toplamları Tarihi*, Çev. Yasın Aktay, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, c. 1, 2005, s. 482; Marshall G.S. Hodgson, *İslam'ın Serüveni Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih*, Çev. Metin Karabaşoğlu, İstanbul: İz Yayıncılık, c. 2, 1995, s. 318-319.

⁷¹ Özbek, "El-Melikü'z-Zahir Rükneddin Baybars Zamanı", s. 306.

⁷² Ramazan Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri* 1260-1277, (İstanbul: Yıldız Yayıncılık, 2009), s. 71-75;

Şeşen, *Sultan Baybars*, s. 139; İbn Şeddâd; *Baybars Tarihi Al-Melik Az-Zahir Hakkındaki Tarih* 2. Cildi, Çev. Şerefüddin Yaltkaya, İstanbul: Türk Tarih

Kurumu, c. 2, 1941, s. 123-128; Nebil Muhammed, *Et-Tarabu m alatuhi*, s. 9.

⁷³ İbni Tağrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 63.

⁷⁴ Hannah Barker, *Egyptian and Italian Merchants in the Black Sea Slave Trade 1260-1500*, PhD Thesis, Columbia University, 2014, 277-278, s. 270-280; Behrens-Abouseif; Doris, *Practising Diplomacy In The Mamluk Sultanate: Gifts And Material Culture In The Medieval Islamic World*, New York: I.B. Tauris, 2014, s. 3-11.

⁷⁵ Ali Seyyid Muhammed, *El-Cevari fi Müctema El-Kahire El-Memlukiyye*, Kahire, 1988, 8, s. 24; Peter M. Holt, "Mamluk-Frankish Diplomatic Relations In The Reign Of Qalâwün (678-89/1279-90)", *Journal Of The Royal Asiatic Society*, 121/2, 1989, s. 278-289.

⁷⁶ İbni Tağrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 71.

⁷⁷ İ. Yiğit, "Memlûkler", s. 64-65.

⁷⁸ Makrizî, *Kitâbu's-Sülûk*, c. 2, s. 50.

⁷⁹ İbni Tağrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, s.78.

⁸⁰ İbn Kesir, *El Bidâye ve' n-Nihâye*, c. 14, s.15-16; Northrup, "The Bahri Mamluk Sultanate 1250-1390", s. 242-290.

⁸¹ En-Nüveyri, *Nihayeti'l Ereb Fi Finini'l Edeb*, c. 32, s.16-18.

⁸² Ali Seyyid Muhammed, *El-Cevari*, s. 25; Makrizî, *Kitâbu's-Sülûk*, ; Fatma Akkuş Yiğit, "İktidar ve İzdivaç: Memlûk-Altın Orda-İlhanlı Üçgeninde Siyasi Evlilikler", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S.49, 2016, s. 116.

⁸³ Makrizî, *Kitâbu's-Sülûk*, c. 3, s. 61.

statüsüne gelen Togay'ın mevkii ve önemi artmıştır.⁸⁴ Aynı zamanda Hond ünvanı alarak Sultan'ın yakın kişilerinden olmuş ve Sultan'ın güvenini kazanmıştır. Nasır tarafından çok sevilmiş ve sayılmıştır. Ayrıca kaynaklarda aktarıldığına göre Sultan Nasır tarafından Togay'ın isteğiyle buğdaydan alınan vergi kaldırılmıştır. Vergi kaldırılması veya azaltılması gibi uygulamalarının genel olarak cariyelerin isteğiyle sultanların kaldırdıkları görülmektedir. Dolayısıyla, cariyelerin halk ile devlet arasında aracı olduklarını gösteren bir karine de bu vergi meselesi olmuştur.⁸⁵

Sultan ile Togay arasında olumsuz bir durum yaşanmamıştır. Fakat dönemin kötü olayı olarak atfedilen bir vaka meydana gelmiştir. Bu vaka oğulları Anuk'un şarkıcı Zühre adında bir cariyeye âşık olmasıdır.⁸⁶ Fakat insanların ve sultanların muganniyelerle evlenmeleri hiç şaşırıcı değil iken Sultan Nasır, oğlu Anuk'a baskı yapmaktaydı. Dolayısıyla Anuk'un Zühre adında bir şarkıcı cariyeye âşık olması ve babasının bu görüşmeyi yasaklaması oldukça ilginçtir.⁸⁷ Hatta Sultan en-Nâsir Muhammed'in bununla da kalmadığı görülmektedir. Akabinde şarkıcı cariyeleri içkili meclislerinden ayırmış ve Zühre'yi de hapse atmıştır. Dahası şarkıcıları şarkı söylemekten uzaklaştırmış ve kimilerini de zorla evlendirmiştir.⁸⁸ Anuk, tüm bunlara rağmen görüşmeye devam edince babası durumu öğrenmiş ve Anuk'u dövdürmüştür.⁸⁹ Bu korkuyla nöbet geçiren Anuk'un hastalığı artmış ve on dokuz yaşında ölmüştür.⁹⁰ Aynı zamanda Nasır'ın evlatları arasında en büyüğü olan Anuk'un ölümü annesini çok üzümüş ve onun için hayırlar ve mimari yapılar yapmıştır. Bu yapılardan biri ise Hangâh Umm Ânuk adıyla bilinmektedir.⁹¹

Hond Togay ölümüne gelince Makrîzî'ye göre çok fazla miras bırakmıştır. Aktarılanlara göre köle olarak 1.000 kadar cariyeye, 80 tavaşi ve çok sayıda dirhem olduğu aktarılmaktadır. Bırakılan mirastan anlaşıldığına göre Sultan eşi mevkiine gelen cariyelerin de hizmet için ayrı özel cariyeleri olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca saray cariyeleri genellikle maddi olarak zengin olmuş ve miras bıraktıkları da görülmektedir.⁹²

Diğer yandan cariyelerin devlet yönetiminde, diplomaside ve saray emirleri üzerinde de etkisi olmuştur. Sultan Nasır'ın önemli bir memlûkü olan Bektemür'a bir cariyeye hediye ettiği bilinmektedir. Bektemür, bu cariyenin Sultan'dan bir çocuğu olduğunu öğrenince ona dokunmamıştır. Akabinde çocuk doğduktan sonra bu çocuğa Ahmet adını vermiş ve Sultan Nasır'ın oğlu olarak açığa çıkarılmıştır. Bektemür, bu çocuğun soyundan faydalanarak onu saltanata oturtmak istemiştir. Ancak bunu fark eden Sultan Nasır ise ondan önce davranarak onu ve oğlunu zehirletmiştir. Burada ilginç olan kısım ise

Nasır'ın çocuk sahibi olan cariyelerini himayesine aldığı ve hatta cariyeye alırken doğurgan olanları tercih ettiği bilinmektedir. (Aynı zamanda ümmü'l-veled bir cariyenin satılması da nahoş bir olaydır.) Dolayısıyla bu cariyenin Sultan Nasır'dan çocuğu olduğu halde satılması nadir bir olay olarak görülmektedir.⁹³

Sultan Nasır'ın bir diğer cariyesi Kuma lakabıyla bilinen Beyaz'dır. Beyaz, Resü'n-Nevbe Bahadır As adında birinin azatlısı olarak bilinmektedir. Sesiyle ünlü cariyelerden olduğu için düzenlenen eğlence gecelerine şarkı söylemek için gittiği söylenmektedir. Sultan Melik Nasır, bu cariyeyi duyunca onu yanına çağırılmış ve onu cariyeye olarak yanında tutmuştur. Akabinde Ahmed adında bir çocukları dünyaya gelmiş ve ümmü'l-veled statüsünü elde etmiştir. Hayatı boyunca birçok evlilik yapan ve birçok cariyeye sahip olan Sultan Melik Nasır'ın çok sayıda cariyesi olmasının en önemli sebebi çocuk ölüm oranlarının üstesinden gelmek ve nesillerini devam ettirmektir.⁹⁴ Çünkü insanoğlunda ebediyet duygusu mevcuttur. Bunun için de neslinin devamını isteyen insanda çocuk sevgisi hâsıl olmaktadır. Diğer yandan bir başka sebep ise yaşanan çocuk ölümlerini azaltmak ve doğurganlık oranını artırmak için yapıldığı anlaşılmaktadır.

Sultan'ın ayrıca Tatar asıllı Urdu/Ordu cariyeye ile evlendiği de bilinmektedir. Bu cariyeye de ümmü'l-veled statüsüne gelmiş ve veliaht olan Küçük'ün de annesi olduğu ifade edilmektedir.⁹⁵ Sultan'ın bu eşlerden toplam olarak on beş oğlunun hayatta kaldığı bilinmektedir.⁹⁶ Bu çocukları ve evlilik politikası sayesinde soyu çok uzun sürmüştür. Hatta daha sonra Memlûk tarihinde çocuklarından ve torunlarından oluşan bir dönem yaşatmıştır.⁹⁷

Memlûklerde cariyelerin statülerinin farklı olduğunu gösteren bir diğer sebep ise evlilik sırasında hür kadınlar gibi mehir akitleri aldıkları görülmektedir. Makrîzî'ye göre Sultan en-Nâsir Muhammed cariyeleri ve serâfileri için kişi başı sekiz yüz dinarlık çeyiz hazırlatmıştır.⁹⁸ Ayrıca bir cariyesi için de yüz bin dinar değerinde bir mücevher, inciler ve broşlar verdiği bilinmektedir. Hatta bu masraflar zamanla o kadar arttı ki Sultan'ın bütçesinde açık oluştuğu anlaşılmaktadır.⁹⁹

Sultan Nasır'ın haremde hariç bazı cariyeleri de mevcuttu ve bunlar sarayda yer edinmişlerdi. Sultan'ın haremde şarkıcı (mugannîye), bakıcı (hidane) ve genel olarak hizmetçiler de dâhil olmak üzere 1.200 cariyeye bulundurduğu söylenmektedir. Bu cariyelerden harem için de ihtiyaç duyulduğu bilinmektedir. Dolayısıyla sarayda ve haremde günlük işlere ihtiyaç vardır. Özellikle Sultan'ın hareminden sorumlu ve bakıcı/hidane olarak bilinen bir cariyeye Sitt Hadak Dade veya Sitt Miske El-Nasiriyye vardı. Bu cariyenin Sudanlı olduğu

⁸⁴ İbn İyas, *Beda'i'u'z-zühür*, c. I/1, s.452; Kortantamer, "Memlûk Toplumunda Kadın", s. 607; Akkuş Yiğit, "Memlûk Sarayında Tek Eşlilik", s.558.

⁸⁵ Abdurrezzak, *El-Mer'a Fi'l-asri'l- Memlûki*, s. 20; Akkuş Yiğit, "Haremde Dair Bazı Tespitler", s. 107.

⁸⁶ Nebil Muhammed Abdülaziz Ahmed, *Et-Tarabu m alatuhi fi asri'l-Eyyubiyyin me'l-memalik*, 1980, Mısır, s. 46; Abdulhalik Bakır, *Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler II*, Ankara, Bizim Büro Basımevi, 2008, s. 142.

⁸⁷ İbn İyas, *Beda'i'u'z-zühür*, II, s. 46; Nebil Muhammed, *Et-Tarabu m alatuhi*, s. 67; Abdurrezzak, *El-Mer'a Fi'l-asri'l- Memlûki*, s. 113.

⁸⁸ Nebil Muhammed, *Et-Tarabu m alatuhi*, s. 46; Merve Osman Hassan, "Taifetü'l-Meğani fi mısır fi'l-asri'l-memlûki", *institut français d'archeologie orientale Le Caire*, 2010, s. 401-402.

⁸⁹ İbn İyas, *Beda'i'u'z-zühür*, II, s. 46; Nebil Muhammed, *Et-Tarabu m alatuhi*, s. 67; Abdurrezzak, *El-Mer'a Fi'l-asri'l- Memlûki*, s. 113.

⁹⁰ Nebil Muhammed, *Et-Tarabu m alatuhi*, s. 46; Hassan, "Taifetü'l-Meğani fi mısır", s. 401-402.

⁹¹ Makrîzî, *Kitâbu's-Sülûk*, s. 794; Abdurrezzak, *El-Mer'a Fi'l-asri'l-Memlûki*, s. 113; Nebil Muhammed, *Et-Tarabu m alatuhi*, s. 46; Fatma Akkuş Yiğit, "Memlûk Tarihinde Kadın Şarkıcı ve Müzisyenler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. 30, S. 1, 2016, s. 56-57; Kortantamer, "Memlûk Toplumunda Kadın", s. 610.

⁹² Makrîzî, *Kitâbu's-Sülûk*, s. 794.

⁹³ İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, Çev. A. Said Aykut, Ed. M. Sabri Koz, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, c. 1, 2000, s. 396-397; Rowson K., Everett, "Homeroetic Liasions Among The Mamluk Elite in Late Medieval Egypt and Syria", *Islamicate Sexualities: Translations Across Temporal Geographies of Desire*, Ed. Kathryn Babayan and Afsaneh Najmabadi vd., Cambridge: Harvard University Press, 2008, s. 219.

⁹⁴ Yossef Rapoport, "Women and Gender in Mamluk Society: An Overview", *Memlûk Studies Review*, c. 11, S. 2, 2007, s. 11- 9.

⁹⁵ İbni Tağrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 164; Makrîzî, *Kitâbu's-Sülûk*, c. 3, s. 335; Akkuş Yiğit, "Şarkıcı ve Müzisyenler", s. 47; Akkuş Yiğit, "Memlûk Sarayında Tek Eşlilik", s. 558; Nebil Muhammed, *Et-Tarabu m alatuhi*, s. 77.

⁹⁶ Rapoport, "Women and Gender, s. 9.

⁹⁷ Willem Flinterman And Jo Van Steenberg, "Al-Nasir Muhammad And The Formation Of The Qalawunid State", *Pearls On A String : Art In The Age Of Great Islamic Empires*, Ed. Amy Landau, Baltimore and Seattle: The Walters Art Museum and University of Washington Press 2015, s. 96.

⁹⁸ Makrîzî, *Kitâbu's-Sülûk*, c. 3, s. 312.

⁹⁹ Yossef Rapoport, *Marriage, Money and Divorce in Medieval Islamic Society*, New York: Cambridge University Press, 2005, s. 13.

söylenmektedir. Sarayın haremî ile ilgilendiği için görüşüne ve fikrine danışılan önemli bir cariye olarak görülmektedir.¹⁰⁰ Nasır'ın sarayının haremînde kıdemli başkanlık ve bakıcılık yaptığı bilinmektedir.¹⁰¹ Sultan, sarayda bir eğlence düzenlemek istediğinde veya bayram merasimlerinde Sitt Hadak Dade'ye sorduğu aktarılmaktadır.¹⁰² Sitt Hadak Dade'nin aynı zamanda tüccar ile devlet işlerinde de aracı olduğu görülmektedir. Nâzırü'l-Hâs Neşve adında biri, tüccarların mallarına el koymuştur ve bu malların onun elinden alınmasını isteyen bazı tüccarlar, Sitt Hadak Dade'yi aracı yaparak işlerini çözüme kavuşturmuşlardır.¹⁰³

Devletlerarası diplomatik ilişkileri iyileştirmede etkili olan cariyeler, bazen savaş sebebi bazen de iki devlet arasında soğuk rüzgârların esmesine neden olmuştur. Bu soğuk rüzgârlara neden olan bir örnek Memlûklülere ve Artuklular arasında yaşanmıştır.¹⁰⁴ Mardin Emiri, büyük güçlüklerle Hond Togay'ı cariye olarak almıştır. Ancak Memlûk Sultanı Muhammed Nasır, Mardin emirinden bu cariye istediğini belirtmiştir. Hatta Memlûk Sultanı Muhammed Nasır, eğer vermez ise Mardin'i alt üst eder ve yine alırım deyince onu göndermekten başka bir yol bulamamıştır. Bu durum iki devlet arasında sorunlara neden olmuştur. Daha sonrasında Memlûk Sultanı Muhammed Nasır, saraya gelen cariye hediye vermiş ve ona ikramlarda bulunmuştur. Bu hediyelerin arasında ziynet eşyaları, o bölgenin meşhur ürünleri ile birlikte cariyelerin de olduğu aktarılmıştır. Nitekim cariyelere atfedilen alternatif eş konumu, cariyenin kendisinden çok, tüccardan satın alan efendisine bağlı olduğu da anlaşılmaktadır. Yani efendi; cariye eş konumunda alır ise eş, hizmetçi konumunda alır ise hizmetçi olması cariyenin efendisine bağlıydı. Dahası hayatlarının nereye akacağı efendilerinin elindeydi. Dolayısıyla burada cariye atfedilen alternatif eş algısı, aslında toplumun ve efendisinin bakışı üzerinden yansıtıldığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁵

Cariyeler, aynı zamanda günlük işler için de görevli kimseler olarak görülmektedir. Temizlik yapma, bulaşık yıkama, yemek yapma, yatakları düzenleme, elbiseleri yıkama ve hamanda görevli olma gibi birçok hizmetlerinin olduğu bilinmektedir. Bu yaptıkları hizmet alanlarından bir diğer yer ise sultanların hac yolculuklarına eşlik ederek ihtiyaçlarını gidermektir. Bu hac yolculuklarında sultanın kendisi veya eşi, seyahate çıktıklarında cariyeler ile birlikte gittikleri bilinmektedir. Sefer esnasında sultan ve eşlerine yardım etmek için görevlendirilen cariyeler; çadır kurar, yemek pişirir, su ısıtır ve günlük işlerini yaparlardı. Örneğin Sultan en-Nâsır Muhammed, Kabe'ye gümüşten bir kapı yaptırmış ve bu kapıyı yerleştirmek için bir merasim düzenlemiştir. Bu yüzden de sultana eşlik etmesi için eşlerine, cariyelerine ve emirlerine emirname çıkartmış ve hazırlıkların yapılmasını istemiştir.¹⁰⁶

Dört Sultanın Sarayında Bulunan Habeşli Siyahi Bir Cariye, Udi İttifak'ın Saraydaki Etkisi ve Saltanatı

Sultan Nasır, rahatsızlanınca gönüllü olmasa da oğullarından Seyfüddin Ebu Bekir'i veliyaht tayin ettiği bilinmektedir. Sultan Nasır'ın cariyesinin çok olması ve neslinin artması sonucu bu dönem ve sonrası yani Memlûk sultanı Seyfüddin Ebu Bekir'den Nasırüddin Hasan'ın ikinci saltanatına (1361) kadar genellikle Nasır'ın Oğulları Dönemi olarak anılmaktadır. Seyfüddin Ebu Bekir, bu dönemin ilk sultanıdır.¹⁰⁷

Sultanın haremî hakkında edinilen bilgilere bakıldığında, Sultan Seyfüddin Ebu Bekir'in iki cariye ile nikâhlendiği aktarılmaktadır.¹⁰⁸ Hatta Sultan Seyfüddin Ebu Bekir'in haremînde bulunan bu cariye için mehir belirlendiği de yazılıdır. Bu durum ise cariye statüsünün belirlenmesi için önemli bir gelişme olarak görülmektedir.¹⁰⁹

Seyfüddin Ebu Bekir'in bilinen meşhur cariyesi ise İttifak El-Avvade'dir. İttifak, dönemin önemli muganniyelerinden olmuştur.¹¹⁰ İttifak, Bilbis dâminetü'l-meğânîsi¹¹¹ tarafından yaklaşık dört yüz dirheme alınmıştır. Oradan da Kahire'de bulunan başka bir dâminetü'l-meğânîye satılmıştır. İttifak şarkı söylemekte ve ud çalmakta ünlü bir sanatçı olarak belirtilmiştir.¹¹² Ancak sarayda cariye olmasını şaşkınlıkla aktarmışlardır. On dördüncü yüzyıl ortalarında yaşayan İttifak'ın kariyeri, zekâsı ve başarısı olağanüstü bir durum olarak görülmektedir. Çünkü cariyeler genellikle güzel olduğu için, doğurgan olduğu için veya güzel bir sese sahip olduğu için alınmışlardır. Fakat kaynakların belirttiğine göre İttifak ne güzel, ne doğurgan ne de çok güzel sesli olduğu belirtilmiştir. Hatta onun çarpıcı bir şekilde siyahi olması onun bu şanslı talihinin değişmesine mani olmamış ve Sultan eşi olarak etkin rol oynamaya devam etmiştir.¹¹³

Seyfüddin Ebu Bekir'den sonra Memlûk tahtına Melik Eşref Alaaddin Küçük (1341-1342) ve daha sonrasında Şihabüddin Ahmed (1342) geçmiştir.¹¹⁴ İttifak'sız İki Sultan Alaaddin Küçük ve Şihabüddin Ahmed'dir. Ancak bu İki Sultan'ın da hayatında cariyeler olmuştur. Alaaddin Küçük (1341-1342), tahta geçtiğinde beş veya yedi yaşında olduğu aktarılmıştır. Annesi Türk asıllı olup adı Urdu Hatun veya Ordu Türkiyye olarak bilinen Melik Nasır Nasıruddin Muhammed'in cariyesi olduğu ve Küçük adında çocukları dünyaya geldiği yukarıda belirtilmiştir. Sultan'ın saltanat hayatına bakıldığında ise uzun sürmemiş ve dört hizmetçisi tarafından 12 yaşında öldürülmüştür.¹¹⁵ Ancak bu kısa dönemlerde de sultanların yanında cariyelerin, tavaşilerin ve muganniyelerin etkisi olduğu görülmüştür. Hatta bazı cariyeler, siyasete yön vermiş ve Sultan'ı etkilemişlerdir.¹¹⁶

Melik Eşref Alaaddin Küçük'ten sonra Şihabeddin Ahmed (1342) geçmiştir.¹¹⁷ Annesi, Sultan Nasır'ın cariyelerinden olup Kuma lakabıyla tanınan Beyaz'dır. Dolayısıyla Şihabeddin Ahmed adında Memlûk Sultan'ı da bir cariyeden doğmadır. Devletin devamı ve bekasını sağlayan Nasır'ın cariyelerinden doğan çocuklarından

¹⁰⁰ Caroline Williams, "The Mosque of Sitt Hadaq", *In Muqarnas XI: An Annual on Islamic Art and Architecture*, Ed. Gülru Necipoglu, Leiden: E.J. Brill, 1994, v. 11 no. 1, s. 60.

¹⁰¹ Rapoport, *Marriage, Money and Divorce*, s. 24-25.

¹⁰² Williams, "The Mosque of Sitt Hadaq", s. 56.

¹⁰³ Makrîzî, *Kitâbu's-Sülûk*, c. 3, s. 318-319; Akkuş Yiğit, "Şarkıcı ve Müzisyenler", s. 47; Akkuş Yiğit, "Memlûk Sarayında Tek Eşlilik", s. 558; Clot, *Köleliğin İmparatorluğu*, s. 178; Nebil Muhammed, *Et-Tarabu m alatu*, s. 76-30.

¹⁰⁴ Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1998, s. 193.

¹⁰⁵ Makrîzî, *Kitâbu's-Sülûk*, c. 3, s. 59.

¹⁰⁶ Burak Gani Erol, "Memlûk Sultanlarının Hacları", *Tarih Okulu Dergisi*, S.40, 2019, s. 330.

¹⁰⁷ İ. Yiğit, *Memlûkler*, s. 82-89; İbni Tağrıberdî, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 149; Akkuş Yiğit, "Memlûk Sarayında Tek Eşlilik", s. 558.

¹⁰⁸ İbni Tağrıberdî, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 149; Akkuş Yiğit, "Memlûk Sarayında Tek Eşlilik", s. 558.

¹⁰⁹ Makrîzî, *Kitâbu's-Sülûk*, c. 3, s. 335.

¹¹⁰ Hassan, "Taifetü'l-Meğani fi misr", s. 378.

¹¹¹ Dâminetü'l-meğânîler, şarkıcılardan sorumlu, devlete vergi veren kişilere denilmektedir. Nebil Muhammed, *Et-Tarabu m alatu*, 79; Akkuş Yiğit, "Şarkıcı ve Müzisyenler", s. 48; Makrîzî, *Kitâbu's-Sülûk*, c. 4, s. 280; Akkuş Yiğit, "Şarkıcı ve Müzisyenler", s. 54.

¹¹² Nebil Muhammed, *Et-Tarabu m alatu*, 79; Akkuş Yiğit, "Şarkıcı ve Müzisyenler", s. 48; Makrîzî, *Kitâbu's-Sülûk*, c. 4, s. 280; Akkuş Yiğit, "Şarkıcı ve Müzisyenler", s. 54.

¹¹³ Rapoport, "Women and Gender in Mamluk Society", s. 10.

¹¹⁴ İbni Tağrıberdî, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 171.

¹¹⁵ Makrîzî, *Kitâbu's-Sülûk*, c. 3, s. 335; Nebil Muhammed, *Et-Tarabu m alatu*, s. 77; Murat Zengin, Melikü'l-Eşref Âlaeddin Küçük Ali Dönemi Memlûk Türk Devleti Tarihi (6 Ağustos 1341-10 Ocak 1342), *Turkish Studies*, 2018, c. 13, S. 8, s. 221; İbni Tağrıberdî, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 153; Akkuş Yiğit, "Memlûk Sarayında Tek Eşlilik", s. 558.

¹¹⁶ Ali Seyyid Muhammed, *El-Cevari*, s. 62.

¹¹⁷ İbni Tağrıberdî, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 164.

biridir.¹¹⁸ Ancak kısa bir saltanat süren Sultan'ın Kerek'te eğlencelere dalması sonucu emirler tarafından hal' edilmesine karar verilmiş ve daha sonra Sultan'ı öldürmüşlerdir.¹¹⁹

Şihabüddin Ahmed'den sonra Salih İmadeddin Ebu İsmail (1342-1345) geçmiştir. Genellikle tahta gelen sultanlar bir önceki sultanın cariyelerini emirler arasında paylaşmışlardır. Dahası onları haremlerine almadıkları görülmektedir. Fakat İttifak El-Avvade bu genelin istisnası olmuş ve İttifak El-Avvade'yi haremine almıştır. Sultan Salih İmadeddin Ebu İsmail, meşhur İttifak El-Avvade ile evlenmiştir. Böylelikle meşhur cariyeye yine kabiliyetini göstermiş ve sarayda kalmayı başarmıştır.¹²⁰ Sultan'ın yanında has cariyelerden olmuş, onu çok sevmiş ve ona saygı duymuştur. Böylece yönetimde etkili olmuş ve ikinci saltanatını yaşamıştır.¹²¹

Salih İmadeddin Ebu İsmail'den sonra tahta geçen Melik Kamil I. Şaban (1345-1346) da İttifak adlı cariyeye ile evlenmiştir. Meşhur İttifak El-Avvade'yi çok sevdiği aktarılmaktadır. Akabinde haremde onun için bir oda ayarlamış ve bu odanın büyüklüğü kaynaklara geçecek kadar dikkat çekmiştir. Altın ve mücevherlerle süslenen bu oda için doksan beş bin dinar harcanmıştır.¹²² Bu Sultan'dan önce iki Sultan'ın daha cariyesi olan İttifak El-Avvade, artık bir saray cariyesi olmuştur. Salih İmadeddin Ebu İsmail ile birlikte üçüncü kez saray hayatına devam etmiş ve yönetimde Sultan'ı etkilemiştir.¹²³ İbn Tağrıberdi'ye göre Melik Kamil I. Şaban döneminde halkı sapkınlık içindeydi. Sultanlığı sırasında eğlenceye yatkınlığı halkını da etkilenmiştir.¹²⁴ Hatta Sultan o kadar ileri gitti ki kendi cariyelerinden birini tavaşilerinden¹²⁵ biriyle evlendirerek çirkinliği duyurmuştur. Ayrıca Sultan'ın toplam beş yüz cariyesi daha olduğu söylenmektedir.¹²⁶

Melik Kamil I. Şaban'dan sonra tahta gelen Muzaffer Seyfeddin I. Haccî (1346-1347), Sultan Melik Nasır Muhammed'in oğlu olup Sultan'ın tespit edilemeyen bir cariyesinden doğmuştur.¹²⁷ Kardeşi Şaban'dan sonra tahta geçmiş ve Kamil Seyfeddin I. Şaban'ın toplam beş yüz olan cariyelerini emirler arasında bölüştürmüştür.¹²⁸ Ancak bazı cariyeleri geri almıştır. İbn Tağrıberdi'nin de belirttiği gibi ne hikmetse bu geri gönderilen cariyeler arasında meşhur İttifak El-Avvade de saraya çağrılmıştır. Sultan Muzaffer Seyfeddin I. Haccî, bununla da kalmamış ve cariyenin altına 60 kat atlas sererek ona olan düşkünlüğünü göstermiştir. Ayrıca cariyeye dört yüzük ve altı inci hediye etmiştir. Bu yapılan harcamaların toplam fiyatı 4000 dinar olarak hesaplanmaktadır. İttifak El-Avvade de bu hediyelere karşı hocası Üstat Abd Ali'yi çağırması ve birlikte Sultan Muzaffer Seyfeddin I. Haccî'ye şarkı söylemişlerdir. Daha sonrasında ise Sultan Muzaffer Seyfeddin I. Haccî, cariyenin hocasını ya cariyenin isteğiyle ya da onun gönlünü hoş tutmak gayesiyle yüksek maaşla saray muallimliğine getirmiştir. Sultan Muzaffer Seyfeddin I. Haccî'm bu cariyeye âşık olmuş ve onunla evlenmiştir. Nihayetinde bu cariyenin etkisi dört sultanı da etkilemiş ve sarayda

azımsanmayacak kadar büyük rol oynamıştır.¹²⁹ Fakat yaşanan bu durumdan emirler rahatsız olmuş ve Sultan Muzaffer Seyfeddin I. Haccî da bir karar vermek zorunda kalmıştır. Çünkü cariyelerine çok masraf yapmış ve eğlenceye dalmıştır. Dolayısıyla devletin bekası düşünmemiş ve devleti zor durumda bırakmıştır. Bu yüzden diğer cariyeleriyle birlikte Selma, İttifak ve Karakiyye'nin (Karaklı) tüm eşyalarını ve İttifak'ın tacını onlardan alarak saraydan çıkmasını istemiştir.¹³⁰ İttifak için bu tacın önemli bir yeri olduğu aktarılmıştır. Çünkü İttifak'a diğer sultanlardan bir hatıra olarak kalmış ve her biri bu taca bir ziynet eşyası eklemiş ve maddi değerini artırmışlardır. Bu taci kendisinden alınana kadar kullanmaya devam ettiği bilinmektedir. Daha sonrasında Muzaffer'in yerine geçen kardeşi Nasırüddin Hasan en-Nasır'ın bu taci İttifak'a tekrar iade ettiği aktarılmaktadır.¹³¹

Şimdiye kadar var olan bilgilere dayanarak bu cariyenin dört sultan ile izdivacı görülmektedir. Bunun nedeni ise aslında ne çok iyi ud çalması ne de çok güzel olduğu ifade edilmektedir. Çünkü yaşadığı dönemde var olan bilgilere göre ondan daha iyi ud çalan ve ondan daha güzel cariyeler mevcuttur. Bu ancak bir cariyenin kabiliyeti ve belagat yeteneği ile nitelendirilmektedir. Keza sultanların eğlenceye düşkün olması da onun bu mevki de kalmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca İttifak, istikrarlı ve baskın kimliğiyle de sarayda etkili olmuş ve sultanları sözlerinin tesirinde bırakmıştır.¹³² Böylelikle dört sultanın saltanatı boyunca sarayda yaşayan meşhur cariyenin saray hayatı sonlanmaktadır.¹³³

Nasırüddin Hasan en-Nasır Dönemi ve Cariyenin İhaneti

Muzaffer Seyfeddin I.Haccî'den sonra Nasırüddin Hasan en-Nasır tahta geçmiştir.¹³⁴ Annesinin ümmü'l-veled bir cariyeye olduğu ve Hasan daha küçük iken öldüğü bilinmektedir. Bu yüzden Hasan'ı Hond Urdu adında diye birinin yetiştirdiği aktarılmıştır ve bu kişinin büyük ihtimal bakıcı/hidane statüsünde bir cariyeye olduğu düşünülmektedir.¹³⁵

Sultan Hasan döneminde cariyenin bir başka yönü olan casusluk veya muhbirlik öne çıkmaktadır. Sultan Hasan'ın emirlerinden Yelboğa Haseki adında bir emir bilinmektedir. Bu emir ile Sultan Hasan'ın arası iyi değildi ve bu yüzden Yelboğa Haseki, Sultan'a bir suikast yapmayı planladı. Akabinde Sultan Hasan'ın hizmetinde bulunan Yelboğa Haseki, bir gün Sultan'ın yanına girmeden önce kıyafetlerinin altında kılıcını sakladı. Bunu öğrenen Sultan Hasan, Yelboğa Haseki'yi çağırdı ve üstünden kıyafetlerini çıkarmasını istedi.¹³⁶ Buna çok sinirlenen Yelboğa Haseki, Sultan Hasan'a; "*sen banyoda şarkıcı cariyelerle uğraşmaktan ve oynamaktan başka bir şey yapmıyorsun*" deyince¹³⁷ Sultan Hasan, bu duruma çok sinirlendi ve onu hapse attı. Fakat Sultan Hasan'ın yanında kıymetli olan cariyeye, Yelboğa Haseki'yi hapisten çıkarması için Sultan Hasan'a rica etti. Cariyelere düşkün olan Sultan Hasan, cariyenin ricasını kıramadı ve

¹¹⁸ Makrîzî, *Kitâbu's-Sülûk*, c. 3, s. 335; Akkuş Yiğit, "Şarkıcı ve Müzisyenler", s. 47; Akkuş Yiğit, "Memlûk Sarayında Tek Eşlilik", s. 558; Nebil Muhammed, *Et-Tarabu m alatuhu*, s. 77; İbni Tağrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 164.

¹¹⁹ Nebil Muhammed, *Et-Tarabu m alatuhu*, s. 32.

¹²⁰ İbni Tağrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 187; Akkuş Yiğit, "Memlûk Sarayında Tek Eşlilik", s. 559.

¹²¹ Nebil Muhammed, *Et-Tarabu m alatuhu*, s. 79.

¹²² Makrîzî, *Kitâbu's-Sülûk*, c. 4, s. 280; Akkuş Yiğit, "Şarkıcı ve Müzisyenler", s. 54.

¹²³ Akkuş Yiğit, "Şarkıcı ve Müzisyenler", s. 54; Akkuş Yiğit, "Memlûk Sarayında Tek Eşlilik", s. 559.

¹²⁴ Nebil Muhammed, *Et-Tarabu m alatuhu*, s. 32.

¹²⁵ Detaylı bilgi için bkz. Taneri, "Hadım", 1-3; Rahmi Yaran, "Hadım", c. 15, s. 3.

¹²⁶ İbni Tağrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 177-178-187.

¹²⁷ Murat Zengin, "Melikü'l-Muzaffer Zeyneddin Haccî Döneminde", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.20, 2018, s. 369-370.

¹²⁸ İbni Tağrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 187.

¹²⁹ Nebil Muhammed, *Et-Tarabu m alatuhu*, s. 69; Zengin, "Melikü'l-Muzaffer Zeyneddin Haccî", s. 373.

¹³⁰ Peter Malcolm Holt, *Haçlılar Çağı 11. Yıdan 1517'ye Yakınoğu*, Çev. Özden Arıkan, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 125.

¹³¹ İbni Tağrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 188; Nebil Muhammed, *Et-Tarabu m alatuhu*, s. 71.

¹³² Makrîzî, *Kitâbu's-Sülûk*, c. 4, s. 39; İbni Tağrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 187-188.

¹³³ Akkuş Yiğit, "Şarkıcı ve Müzisyenler", s. 55.

¹³⁴ İ. Yiğit, *Memlûkler*, s. 86.

¹³⁵ İbni Tağrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 197; İbn Kesir, *El Bidâye ve' n-Nihâye*, c. 14, s. 347-348.

¹³⁶ Makrîzî, *Kitâbu's-Sülûk li Ma'rifet Düveli'l-Mülûk*, Doktor Seyyid Abdülfetteh Aşur, 1970, Kahire, c. 3, S. 1, s. 60-61; Ali Seyyid Muhammed, *El-Cevari*, s. 65; Abdurrezzak, *El-Mer'a Fi'l-asri'l-Memlûki*, s. 20.

¹³⁷ İbn İyas, *Beda'i'u'z-zühûr*, c. I/II, s. 205.

onu hapisten çıkarttı. Fakat Yelboğa Haseki'nin Sultan Hasan'a olan öfkesi geçmemişti ve bu yüzden adamlarıyla beraber bu kez isyan çıkarttı. Bunu duyan Sultan Hasan, Yelboğa Haseki'yi bir alana götürmeyi ve orada memlûklerine öldürtmeyi planladı. Ancak yine bu cariyeye, Sultan Hasan'ın tüm yapacaklarını Yelboğa Haseki'ye haber verdi. Bu durum Sultan Hasan'ın malikini ve sultanlığını kaybetmesine neden oldu. Dolayısıyla Sultan Hasan'ın saltanatı emiri ve cariyesinin işbirliğinden dolayı sonlandı (1351).¹³⁸

Sultan Hasan'ın tahtan indirilmesinden sonra Salih Selahaddin Bin Muhammed (1351-1354), Memlûk tahtına çıkmıştır.¹³⁹ Zalim ve kötü karakterli olarak bilinmektedir. Sultan Salih Selahaddin bin Muhammed'in haremi ile ilgili bilgiye gelince bir cariyeden çocuğu olduğu aktarılmaktadır. Çünkü sultanların cariyeler ile evliliklerinin bir nedeni de nesillerinin devamının gelmemesinden korktukları için yaptıkları düşünülmektedir. Sultanlar, arkalarında bir soy bırakmak ve neslinin devamını sağlamak istemişlerdir. Bu yüzden henüz çocuğu olmayan Sultan Salih Selahaddin Bin Muhammed, bir cariyesinden erkek çocuğu olduğunu duyunca çok sevinmiş ve bu sevinci kaynaklara geçmiştir.¹⁴⁰ Ancak saltanatı çok sürmeyen Sultan'ın hal' edilmesinden sonra tekrar Sultan Hasan, tahta çıkmıştır (1354-1361).¹⁴¹

Bahrî Memlûkler'in Yıkılma Evresi ve Cariyeler Üzerindeki Etkisi

Sultan Hasan'dan sonra devlet zayıflamaya başlamıştır. Akabinde Mansur Selahaddin Muhammed I. Haccı (1361-1363) tahta geçmiştir. Bahrî Memlûkler, özellikle son dönemlerinde eğlenceye düşkün oldukları için hemen hemen her sultanın sarayında bir hanende ve sazende grubu olmuş ve bunu gelenek haline getirmişlerdir. Bu durum devletin istikbalini etkilemiş ve zayıflamasına neden olmuştur. Nitekim Melik Mansur'un da sazende ve hanende¹⁴² grubu olmuş ve eğlence geceleri düzenledikten sonra ve gelenleri eğlendirmişlerdir.¹⁴³ Mansur Selahaddin Muhammed I. Haccı'dan sonra Eşref Zeyneddin II. Şaban 1363-1376 yılları arasında tahta çıkmıştır. Bu esnada Eşref Zeyneddin II. Şaban'ın yaklaşık on yaşında olduğu bilinmektedir.¹⁴⁴ Yaş itibariyle erginliğe erişmeyen Sultan Eşref Zeyneddin II. Şaban, yönetimi sırasında annesinden destek almış ve ona karşı çıkmamıştır. Sultan'ın yönetimi boyunca annesinin etkisi devam etmiştir. Hatta onun müdahalesinden onur duymuş ve annesinin ölümünden sonra adına bir medrese inşa ettiği bilinmektedir. Dolayısıyla yönetimde etkin kişi bazen eş, bazen anne ve bazen de cariyeye olabilmektedir. Bu durumun sultanın zaafına, yaşına ve durumuna göre değiştiği görülmektedir.¹⁴⁵

Eşref Zeyneddin II. Şaban'dan sonra El-Mansur Alaeddin Ali Ebu al-Ma'ali (1377-1381) tahta gelmiştir. Tahta geldikten sonra genellikle yapılan bir önceki sultanın haremını, kendi emirleri arasında paylaşmaktadır. Keza Sultan El-Mansur Alaeddin Ali Ebu al-Ma'ali de kendinden önceki sultanın cariyelerini emirler arasında bölüştürmüştür.¹⁴⁶ Dahası El-Mansur Alaeddin Ali Ebu al-Ma'ali döneminde meşhur Dimaşklı Şarkıcı Akbâi kızı Dünya adında bir cariyenin yaşadığı bilinmektedir. Şarkıcı cariyeye ile Sultan arasında bir vergi meselesi kaynaklara geçmektedir. Bu dönemde yaşanan kötü ekonomiden dolayı sultanlar, vergilerini arttırmışlardır. Bu yüzden vergilerin çok olması halkı ve şarkıcıları sıkıntıya düşürmüştür. Dimaşklı Şarkıcı Akbâi kızı Dünya, -Sultan'ın cariyesi olduğu da

söylenmektedir- verginin azaltılmasını Sultan'dan rica etmiş ve Sultan da ricasını kırmamış, kabul etmiştir. Bu durum genel itibariyle cariyelere verilen değeri gösterdiği gibi onlara karşı zaafının olduğu da anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bu olay, vergilerin azaltılmasında cariyelerin rolünü bir kez daha göstermiştir.¹⁴⁷ El-Mansur Alaeddin Ali Ebu al-Ma'ali'den sonra Bahrî Memlûklerin son sultanı, Salih Zeyneddin II. Haccı olmuştur. İki kez tahta çıkan Sultan, I. Dönem 1381-1382 yılları ile II. Dönem 1389-1390 yıllarında hüküm sürmüştür.¹⁴⁸ İlk yıllarında yani birinci saltanatı sırasında Haçlılar ile ikincisinde ise Burci Memlûkler'in ilk Sultan'ı olan Berkuk ile mücadele etmiştir. Ancak mücadeleyi Berkuk kazanınca Salih Zeyneddin II. Haccı, Bahrî Memlûklerin son Sultan'ı olarak kaynaklara geçmiş ve Bahrî Memlûkler'i dönemi sona ermiştir.¹⁴⁹

Sonuç

Memlûk döneminde yaşayan cariyelerin statüsü, diğer devletlere göre iyi konumda bulunmuştur. Bunun karinelerinden biri ise cariyenin bizzat sultan olmasıdır. Keza diğer sultan eşi konumuna gelen cariyeler de hür kadın statüsünde olmuş, mehir almış ve miras bırakmıştır. Yani köle veya eşya konumunda olup bir başkasına miras bırakılmamıştır. Özellikle saraya gelen cariyeler, cariyelerin en şanslısı olarak haremde etkin olmaya çalışmışlardır. Eğer bu cariyelerin oğlu olur ve oğlu tahta geçerse tüm harem annenin emri altına girmiş demektir. Bu konum ise tüm cariyelerin arzuladığı bir konum olarak görülmektedir.

Dolayısıyla siyasi olarak etkin olan cariyeler, elde edilen bilgiler ışığında, Şecerüddür kadar üst makama gelmemişlerdir. Fakat sultanların veya validelerin güvenini kazanarak sultan eşi olmuş ve Hond Kübra'lığa yükselmişlerdir. Siyasette etkili olan Hond Togay ve İttifak bu duruma örnek teşkil eden cariyelerden olmuştur. Yahut ümmü'l-veled olarak özellikle Nasır Muhammed döneminde olduğu gibi devletin bekasını uzamasına ve hanedanın devamına katkı sağlamışlardır. Dahası cariyelerin var olan köle statüsünün arkasında çeşitli rollerinin olduğu da görülmüştür. Bu roller sırayla sultan, diplomasi aracı, posta görevi, sultan eşi, muhbir, hizmetçi ve hıdane gibi farklı konular da belirlenmiştir. Kısacası cariyeye denilince sadece alternatif eş olmadığını göstermek için çaba gösterilmiştir. Nitekim cariyelere atfedilen alternatif eş konumu, cariyenin kendisinden çok, tüccardan satın alan efendisine bağlı olduğu da anlaşılmıştır. Yani efendi; cariyeyi eş konumunda alır ise eş, hizmetçi konumunda alır ise hizmetçi olabilirdi. Kısacası hayatlarının nereye akacağı efendilerine bağlıydı. Yani cariyeye atfedilen alternatif eş algısı, aslında toplumun ve efendisinin bakışına dayanıyordu.

Çalışmanın diğer bir sonucu kölelerin hür konumuna gelmeden önceki çabalarını ele almak ve hür mevkiine geldikten sonra cariyelerin yaptığı faaliyetleri tespit etmek olmuştur. Bu duruma en iyi örnek ise ilk ve son cariyeye sultan Şecerüddür olmuştur. Sosyolojik ve toplumsal baskıya rağmen sultan olmuş, para bastırılmış, hutbe okutmuş ve Memlûk tarihinde bir devrim yaşatmıştır. Aynı zamanda yapılan araştırma sonucu Şecerüddür, sadece 90 gün değil yaklaşık yedi buçuk yıl gayri resmi olarak yönettiği de görülmüştür. Bu olay da Memlûk devletinde cariyeye bakışı ve konumu göstermesi açısından önem arz etmiştir.

¹³⁸ Makrîzî, *Kitâbu's-Sülûk li Ma'rîfet Düveli'l-Mülûk*, Doktor Seyyid Abdülfetteh Aşur, 1970, Kahire, c. 3/1, s. 60-61; Ali Seyyid Muhammed, *El-Cevari*, s. 65; İbn Kesir, *El Bidâye ve' n-Nihâye*, c. 14, s. 347-354.

¹³⁹ İbn Kesir, *El Bidâye ve' n-Nihâye*, c. 14, s. 368-369.

¹⁴⁰ İbni Tağrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 213; İbn Kesir, *El Bidâye ve' n-Nihâye*, c. 14, s. 368-371.

¹⁴¹ İbn Kesir, *El Bidâye ve' n-Nihâye*, c. 14, s. 383-384; İ. Yiğit, *Memlûkler*, s. 87-88.

¹⁴² Detaylı bilgi için Bkz. Nuri Özcan, "Hanende", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV, 1997, c. 16, s. 27.

¹⁴³ İbni Tağrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 224-226.

¹⁴⁴ İbni Tağrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 227.

¹⁴⁵ Abdurrezzak, *El-Mer'a Fi'l-asri'l- Memlûki*, s. 55-114; İbn Kesir, *El Bidâye ve' n-Nihâye*, c. 14, s. 451-452.

¹⁴⁶ İbni Tağrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 240.

¹⁴⁷ Akkuş Yiğit, "Hareme Dair Bazı Tespitler", s. 108.

¹⁴⁸ İbni Tağrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 250.

¹⁴⁹ İ. Yiğit, *Memlûkler*, s. 91-94.

EKLER

Ek 1:

Bahrî Memlûk Devleti Boyunca İsim Olarak Ele Alınan Cariyeler

Bahrî Memlûklüler	Cariye Adı	Evlendiği Sultan	Çocuğu	Meslek
1.	İsmetüddin Umm-Halil Şecerüddür	Melikü's-Salih Necmeddin Eyyüb (1240-1249)	Halil	
		El-Melikü'l-Muiz İzzeddin Aybek (1250-1257)		
2.	El-Kerekiye (Baybars Dönemi)			Şarkıcı (mugannîye)
3.	Hong Togay	Sultan Nâsır Muhammed (1293-1341)	Anuk	
4.	Beyaz		Şihabüddin Ahmed (Sultan)	Şarkıcı (mugannîye)
5.	Urdu/Ordu		Alâaddin Küçük (Sultan)	
8.	Nasır'ın cariyelerinden (ümmü'l-veled)		Nasırüddin Hasan Nasır (Sultan)	
9.			Salih Selahaddin	

	Nasır'ın cariyelerinden (ümmü'l-veled)		Bin Muhammed (Sultan)	
10.	Nasır'ın cariyelerinden (ümmü'l-veled)		Muzaffer Seyfeddin I. Haccî (Sultan)	
11.	Udi İttifak (İttifak El-Avvade)	Seyfüddin Ebu Bekir (1341- 1341)		Şarkıcı (mugannîye)
		Salih İmadeddin Ebu İsmail (1342-1345)		
		Kamil Seyfeddin I.Şaban (1345-1346)		
		Muzaffer Seyfeddin I. Haccî (1346-1347)		
12.	Halik Sevvab	Salih İmadeddin Ebu İsmail (1342-1345)		
13.	Selma	Muzaffer Seyfeddin I. Haccî (1346-1347)		
14.	Karakiyye (Karaklı)			

15.	Hond Semra	Eşref Zeyneddin II. Şaban	Ahmet	
16.	Sitt Hadak Dade / Sitt Miske			Sütanne/ Bakıcı (Hıdane)

KAYNAKÇA

- Abduh Kasım, Doktor Kasım; *Asru Selâfîni'l-Memâlik et-Tarîhu's-Siyâsî ve'l-İctimâî*, Ayn Sosyolojik Ve İnsani Araştırmalar, 1998.
- Abdülaziz, Ahmed; Nebil Muhammed, *Et-Tarabu m alatuhu fi asri'l-Eyyubiyyin e'l-memalik*, Mısır, 1980.
- Ağır, Abdullah Mesut; *Memlüklerde Ticaret*, İstanbul: Çizgi Kitapevi, 2015.
- Ahmed Abdurrezzak; *El-Mer'a Fi Mısır El-Memlukiyye*, 1999.
- Ahmed, Leila; *Women And Gender In Islam: Historical Roots Of A Modern Debate*, London: Yale University Press, 1992.
- Ali Seyyid Muhammed; *El-Cevari fi Mücteme El-Kahire El-Memlukiyye*, , Kahire, 1988.
- Alsayyad, Nezar; *Cairo*, England, Harvard University Press, 2011.
- Amitai, Reuven; “The Early Mamlüks And The End Of The Crusader Presence İn Syria (1250–1291) “, *The Crusader World*, Ed. Adrian J. Boas, Routledge, New York, 2016.
- Aşur, Sa'id 'Abd El-Fettah.; *El-Mucteme 'El-Mısri fi 'Asr Selatin El-Memalik*, Kahire, 1992.
- Ayaz, Fatih Yahya; *Memlükler (1250-1517)*, İstanbul: İsam Yayınları, 2015.
- David Ayalon; “Memlük Devletinde Kölelik Sistemi”, Çev. Samira Kortantamer, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 4/1, 215-242, 1989.
- Bakır, Abdulhalik; *Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler II*, Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2008.
- Behrens-Abouseif; Doris, *Practising Diplomacy İn The Mamluk Sultanate: Gifts And Material Culture İn The Medieval Islamic World*, New York: I.B. Tauris, 2014.
- Clifford, Winslow Williams; *State Formation And The Structure Of Politics İn Mamluk Syro-Egypt, 648–741 AH/1250–1340 CE*. Vol. 2., Germany: Vandenhoeck & Ruprecht, 2013.
- Clot, Andre; *Köleliğin İmparatorluğu Memlüklerin Mısır'ı (1250-1517)*, Çev. Turhan Ilgaz, İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 2005.
- Doris, Abouseif Behrens; The Mahmal Legend And The Pilgrimage Of The Ladies Of The Mamluk Court, *Mamluk Studies Review*, 1, 1997.
- E. Arafa; “The Legitimacy Of Shajar Al-Durr Reign As Represented İn Light Of A Rare Dinar”, *Egyptian Journal of Archaeological and Restoration Studies*, S. 6, C.1, 2016.
- E. Lindsay; James; *Daily Life in the Medieval Islamic World*, London: Greenwood Press, 2005.
- Eastmond, Antony; *Tamta's World: The Life and Encounters of a Medieval Noblewoman from the Middle East to Mongolia*, New York, Cambridge University Press, 2017.
- El-Askalâni, İbn Hacer; Şihabuttin Ahmed, *İnbâ'ü'l-gumr bi Ebnâ'i'l-Umr*, Tahkik Hasan El-Habeşi, Kahire, 1998.
- El-Azhari, Taef; Queens, *Eunuchs and Concubines in Islamic History 661–1257*, Edinburgh University Press, 2020.
- Makrîzi; *El-Mevâ'iz Ve'l-İ'tibâr Bi-(Fî) Zikri'l-Hıtağ Ve'l-Âşar*, Sadır Yayınevi: Beyrut, 2 Cilt.
- Makrîzi; *Kitâbu's-Sülûk li Ma'rifet Düveli'l-Mülûk*, Nşr. M.M. Ziyade, Kahire, Cilt 1/2, 1936.
- Makrîzi; *Kitâbu's-Sülûk li Ma'rifet Düveli'l-Mülûk*, Tahkik M. Abdulkadir Ata, Lübnan, Cilt 1, 1997.
- En-Nüveyri; Şihabettin Ahmet b. Abdulvehhab, *Nihayetü'l Ereb Fi Fünûn Edeb*, Tahkik Üstaz İbrahim Şemseddin, Beyrut, cilt 32, 2004.
- Erol, Burak Gani; “Memlük Sultanlarının Hacları”, *Tarih Okulu Dergisi*, S.40, 2019.
- Ez-Zahiri; Halil b. Şahin, *Keşfü'l-Memâlik Ve Beyânü'l-Ṭuruk Ve'l-Mesâlik*, Paris: Cumhuriyet Matbaası, 1892.
- Flinterman, Willem; And Jo Van Steenberg, “Al-Nasir Muhammad And The Formation Of The Qalawunid State”, [Pearls On A String : Art İn The Age Of Great Islamic Empires](#), Ed. Amy Landau, 101-127, Baltimore and Seattle: The Walters Art Museum and Universty of Washington Press, 2015.
- Gökkaya, Kürşat; ve Cemil Cahit Yeşilbursa, *Yeni ve Yakın Çağ Tarihi*, Ankara: Siyasal Yayınevi, 2008.
- Hannah Barker; *Egyptian and Italian Merchants in the Black Sea Slave Trade 1260-1500*, PhD Thesis, Columbia University, 2014.
- Hodgson, Marshall G.S.; *İslam'ın Serüveni Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih*, Çev. Metin Karabaşoğlu, İstanbul: İz Yayıncılık, 1995.
- İbn Battuta; *İbn Battuta Seyahatnamesi*, Çev. A. Said Aykut, Ed. M. Sabri Koz, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Cilt 1-2, 2000.
- İbn İyas; Muhammed b. Ahmet, *Beda'i'u'z-zühûr fi Veķā'i'i'd-dühûr*, Tahkik, Muhammed Mustafa, Kahire, 1983.
- İbn Kesir; *El Bidāye ve' n-Nihāye Büyük İslam Tarihi*, Çev. Mehmet Keskin, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1994.
- İbn Şeddād; *Baybars Tarihi Al-Melik Az-Zahir Hakkındaki Tarihin 2. Cildi*, Çev. Şerefüddin Yaltkaya, İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 2.Cilt, 1941.

- İbni Tağrıberdî; *En-Nücumu 'z-Zahire*, Çev. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2013.
- Jackson, Guida M.; *Women Rulers Throughout The Ages An Illustrated Guide*, California: Santa Barbara, 1999.
- K., Rowson; Everett, "Homoerotic Liasons Among The Mamluk Elite in Late Mediavel Egypt and Syria", *Islamicate Sexualities: Translations Across Temporal Geographies of Desire*, Ed. Kathryn Babayan and Afsaneh Najmabadi vd., Cambridge: Harvard Universty Press, 2008, 219.
- Kalkaşandı; *Subhu'l-a 'şâ fî snâ 'ati'l-inşâ*, Kahire, cilt 14, 1919.
- Kortantamer, Samira; "Şecerüddür'ün İntikamı" *Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Cilt 1, S. 2, 2011, ss. 212-218.
- Kortantamer, Samira; "Memlük Toplumunda Kadın", *Ortaçağda Kadın*, Ed. Altan Çetin, Ankara: Lotus Yayınevi, 2011, s. 605.
- Lapidus, İra M.; *İslam Toplumlari Tarihi*, Çev. Yasin Aktay, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Lewis, Bernard; *Ortadoğu*, Çev. Selen Y. Kölay, 3. Baskı, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2006.
- Makdisi; Muhibbettein Ebu Hamid; *Mısır'daki İslam Devletleri ve Türk Memlüklerin Faziletleri*, Çev. Ramazan Şeşen, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019.
- Mernissi, Fatima; *The Forgotten Queens Of Islam*, Translated, Mary Jo Lakeland, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1993.
- Merve Osman Hassan, "Taifetü'l-Meğani fî mısır fi'l-asri'l-memluki", *institut français d'archeologie orientale Le Caire*, 2010.
- Nicola De, Bruno; *Women In Mongol Iran The Khatuns 1206-1335*, UK: Edinburgh University Press, 2017.
- Polat, Hüseyin; *Et-Tuhfetu'l-Mulukiye Fi'd-Devleti't-Turkiyye*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, 1997.
- Rapoport, Yossef; *Marriage, Money and Divorce in Medieval Islamic Society*, New York: Cambridge University Press, 2005.
- Sehavi; *ed-Dav 'ü'l-lâmi ' li-Ehli'l-Karni't-Tâsi*, Cilt 12, Beyrut, 1992.
- Solomon Jalajel, David; *Women and Leadership in Islam: A Critical Analysis of Classical Islamic Legal Texts*, PhD Thesis University of the Western Cape, 2013.
- Şeşen, Ramazan; *Selahaddin'den Baybars'a Eyyübiler Memlükler (1193-1260)*, İstanbul: İSAR Vakfı Yayınları, 2007.
- Termanini, Abdüsselam; *er-Rıkkı Mazihî ve Hadarihi* Kuveyt, 1979.
- Togan, Isenbike; "Turkic Dynasties: 9th To 15th Century", *Encyclopedia Of Women & Islamic Cultures*, Ed. Suad Joseph, Leiden: Brill, Cilt 1, 2003.
- Tomar, Cengiz; "Şecerüddür", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları 2006, Cilt 38, 404-405.
- Üçok, Bahriye; *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1981.
- Williams, Caroline; "The Mosque of Sitt Hadaq", *In Muqarnas XI: An Annual on Islamic Art and Architecture*, Ed. Gülru Necipoglu, Leiden: E.J. Brill, 1994, v. 11 no. 1, s. 60.
- Zengin, Murat; "Memlük Türk Sultanlığı'nın Anadolu Hâkimiyet Mücadelesi: Malatya'nın Zaptı (28 Nisan 1315)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2014, c. 55: 33, 2014, ss. 91-120.

EXPENDED ABSTRACT

The Mamluks were a Turkish state that ruled between 1250-1517. While the first period of the Mamluk state covers the years 1250-1382 with the name of the "Bahri Mamluks", it is known that the second period was called the "Burci (Circassian) Mamluks" until 1382-1517.

This study aims to identify concubines who are an important part of the music and entertainment in Mamluk society and to emphasize the importance of women in general and concubines in particular by emphasizing the life, position, education and difficulties of these concubines.

When we research from the past to the present, political history has generally been adopted and works have been tried to be given in this direction. Therefore, unfortunately, few sources give information about what differences or similarities exist in the lives of those who live in that a state or period, its traditions and customs, what kind of diversity in the status of women, and how it was carried to the present or why it was abandoned. The social history that provided these issues remained in the background. Women's history has been difficult to write because historians often write the history of men under male domination and often contain political history. Therefore, it was very difficult to gather information about the concubines, who were considered as a lower class. Also, it was added that the wives of the sultans always protect themselves around a cover due to the sense of privacy, which is more important in Islam.

Due to the diversity in civilizations, different interpretations and meanings have been loaded for concubines. Because of these various perceptions, a different perspective has been tried to be presented and various statuses in the period that lived are mentioned. Thus, it was realized that concubines have various roles behind the existing slave states. Also, the concubines, who were effective in improving diplomatic relations between states, sometimes caused the war and sometimes caused cold winds between the two states.

During the Ayyubid period, when it was thought that the brother of Ayyubî Melik Aziz, Salih, would take the throne due to his older age, his mother's being a concubine spread to Salih and overshadowed his being an order. However, the fact that a mother is a concubine prevents her son from becoming a sultan, while a concubine being a sultan in Egypt is very important in terms of the status of the concubine. At the same time, it is understood how difficult it is for Shajar al-Durr to become a sultan due to the events experienced. In history, women have been in the status of regent to sultans, who are generally younger, and they have influenced the administration. Moreover, these women came from free or sultan lineage. Whereas he is Shajar al-Durr, he was in the status of a slave and dared to become an official sultan. Thus, the history of Mamluk begins with an extraordinary event.

When it comes to the effect of the concubines in the period of the Bahri Mamluks, which is the purpose of this study, we see that the concubines had great roles in power, in the affairs between sultans and mamluks. It has been determined that concubines were involved in many events that intervened and guided the affairs of the Mamluk sultans, especially in the state administration. The first of these is the first and last concubine sultan Shajar al-Durr, who was an important figure in Mamluk history. Subsequently, it was tried to be revealed that Hond Togay, one of the concubines of Sultan Muhammed Nasır, Udi İttifak, Sitt Hadak Dade and other concubines who married four sultans played an active role.